

KONSTRUKTOR, A NE SOLIPSIST

Ja sam »Kristovala Kolona« napisao i posvetio Lenjinu prije šest i po godina, u vrijeme histerično i teško, kada se na svakome koraku osjećala panika kriminalnog razdrtog zbivanja. Razmišljajući u prvo vrijeme njegova nastupa o Lenjinu, ja sam ga zamišljao Stirnerijanski, solipsistički, kao vatreni neki krug u samome sebi zaokružen, otkinut i zavitan u samoću jasne Sopenhauerovske sumnje. Kako sam ja onda u ono vrijeme (kada su babe bogomoljke plakale pred crkvenim vratima i kada sam u crnim prljivim prostorima, među oklopnicima, gubio ravnotežu živ-Canu i glavinjao bolesno) gledao stvari nejasno, kroz neku mutnu simboliku, ja ni Lenjina nisam zamišljao Lenjinom, nego samoubilački očajnim, bakunjinovski bijesnim prodorom glave kroz najtvrdju materiju. Lenjin je za mene značio u ono vrijeme subjekt koji se odbio na ocean kao crna admiralska figura, koja se u svome tragičnom solipsizmu razdire na kljunu lade i plovi u ništavilo, i tako sam ja napisao jednu pjesmu (nazovimo je tako) koja s Lenjinom kao takvim nije imala nikakve naročite veze. Već su me događaji ranoga proljeća i ljeta godine osamnaeste uvjerali o tome da je ta moja posveta Lenjinu bila hitac u maglu, i ja sam je, spoznavši to, logično izbrisao. Jer Lenjin nije meni već proljeće osamnaeste mogao da znači ni subjektivizam ni solipsizam, ni ništavilo, ni sumnju Stirnerijansku, nego obratno - kolektiv i volju i samosvijest i jedrenje punim vjetrom. Kao Marx i Darwin što su dotukli boga i društvo, Lenjin se javio kao zidar konstruktor, stvaralac, koji radi po planu, a nije nikakav Ukleti Holandez bolećive simbolike; to mi je sve izgledalo dovoljnim razlogom da, stvorivši sebi o tome pitanju precizniju predodžbu, izbrišem posvetu na štampanoj knjizi.

Miroslav Krleža, 1924

(Izvor: M. Krleža - *Panorama pogleda, pojava i pojmova*, tom III, 1975)

PRED HISTORIJOM

Beethoven budućih dana, bude li pisao Eroiku Evropske revolucije, neće trebati da briše posvete Lenjinu, kao što je to učinio Ludwig van Beethoven, kad je brisao svoju posvetu Bonaparteu, čuvši da se ovaj okrunio za cara Francuske. Intelektualni radnik i ideolog, Lenjin stoji sa svojih dvadeset knjiga pred historijom, svijestan da svoj talenat nije jalovo ukopao. Genijalan borac i konstruktor, Lenjin mirne savjesti može da kaže, da je poslije Arhimeda prvi, koji se usudio da podigne zemaljsku kuglu iz njene svemirske tromosti. Kao Čovjek, Lenjin je opisao tipičnu tragičnu liniju stradalnika, koga su bogovi pribili o kavkasku hridinu i zapovjedili jastrebovima da mu kljuju jetru.

MIRO SLAV KRLEŽA

IZLET U RUSIJU

Dramatizacija: Miroslav Belović

Režija: Jovan Čirilov

Dizajn: Angelina Atlagić

Muzika i dizajn zvuka: Vladimir Pejковиć

Scenski pokret: Marija Janković

Asistent reditelja: Andrej Nosov

Asistent dizajnerke: Dejan Pantelić

Svetlo: Milan Kolarević

Tehničko vođstvo: Dragan Škorić

Realizacija dekora: Studio arh. Nemanje Petrovića

Krojači: Dragan Đinović, Evica Mančić, Srdan Perić

Izrada obuće: Zoran Kosanović

Šminkerka: Snežana Petković

Garderoberka: Zorica Cvetković

Štimer klavira: Kristijan Bjelanović

Montaža arhivskog materijala i video-dokumentacija:

Vladimir Tupanjac, Ivica Đorđević

Foto-dokumentacija: Srdan Veljović

Uloge:

Sergej Mihajlovič Vrubelj, bivši admiral

ruske carske flote: Damjan Kecojević

Barunica: Cvijeta Mesić

Karl Difenbah, generalni direktor eksportne

kuće u Hamburgu: Vladimir Aleksić

Dr. Fridrih Ajnštager, njegov tajnik

i budući zet: Marko Janketić

Vu-San-Pej: Boris Bakal

Miroslav Krleža, književnik: Milutin Milošević

Pijanist: Vladimir Pejковиć

Kreativni tim: Borka Pavićević, Boris Bakal, Vladimir Tupanjac,
Branimir Stojanović, Tara Tepavac (asistentkinja)

Organizacija: Ana Isaković

Premijera: 11. maj 2012, Centar za kulturnu dekontaminaciju,
Birčaninova 21, Beograd

»IZLET U RUSIJU«, putopisna knjiga objavljena 1926. u Zagrebu, sastavljena od »putnih impresija« objavljivanih tijekom 1924. 1925. i 1926. u *Hrvatu, Književnoj republici i Obzoru*. Sadržava poglavlja: *putovanju uopće (Impresije iz sjevernih gradova); Bečke impresije I, II, III; Razgovor sa sjenom Frana Supila; U Drezdenu (Mister Vu-San-Pej zanima se za srpsko-hrvatsko pitanje); Berlinske impresije I, II; Kriza u slikarstvu; Meditacije Aziji i Evropi; Kroz žalosnu Litvu; U spavaćem vagonu Riga-Moskva (Primjeri savremene socijalne mimikrije); Ulazak u Moskvu (O tajnovitosti mirisa, boja i zvukova); Kremlj; Na dalekom sjeveru; Lenjinizam na moskovskim ulicama; Kazališna Moskva; Admiralova maska; Uskrsna noć; Dolazak proljeća; Nekoliko riječi Lenjinu; U muzeju Ruske Revolucije*. U izdanju *Izlet u Rusiju 1925* (Beograd 1958) izostavljeni su početni dijelovi pa knjiga započinje tekstem *U Berlinu*, ali su pridodani publicistički tekstovi ruskim i međunarodnim temama iz 1924. i 1925. i tekst *Domobrani Gebeš i Benčina razgovaraju Lenjinu*, koji je 1924. objavljen s podnaslovom *Iz zapiska jednoga ratnika (Književna republika, knj. I, br. 5-6)*, pa je tako narušen putopisni značaj knjige i poremećena njezina autentičnost. Takva je kompozicija zadržana i u sljedećem izdanju *Izleta u Rusiju* (SDMKZ, sv. 17, Zagreb 1960). U izdanju SDMKO (Sarajevo 1973) izostavljeni su publicistički tekstovi osim *O značenju Ruske revolucije u okviru imperijalizma*, a pridodan je *Pogovor*, datiran 1973, što je, osim uvodne rečenice, zapravo dulji fragment uvodnog poglavlja *O putovanju uopće* iz izdanja 1926. U seriji *Putopisa i studija* (Sarajevo 1985) ta je kompozicija zadržana. Kanonskim tekstom *Izleta u Rusiju*, uzimajući u obzir kasnije jezične i stilske autorove intervencije, valjalo bi, u interesu cjelovitosti i autentičnosti knjige, smatrati izdanje iz 1926.

Prvotno izdanje knjige s uvodom *O putovanju uopće*, koja sadrži i refleksije što se odnose na sam oblik književnog putopisa i motive što će ih Krleža u kasnijim poglavljima razviti, slijedi, naime, temeljni itinerer Krležina putovanja što je započelo u jesen 1924. i završilo u proljeće 1925, s odlaganjima i mijenjanjem maršrute, zaustavljanjima u evr. gradovima - sve to zbog političkih i policijskih uvjeta putovanja hrvatskoga i jugoslavenskoga komunista u Sovjetsku Republiku s kojom Kraljevina SHS nije imala diplomatske odnose, a KPJ je djelo-

valo ilegalno. Ustanovljeno je npr. da je K. boravio u Berlinu prije 1. IX. 1924, a zatim zimi 1925, te da je otputovao u Moskvu 28. II. 1925. O policijskim preprekama na putu svjedoči i iskaz u *Pismu iz Koprivnice* (Hrvat, 31. I. 1925) oduzimanju putovnice na putu u Beč. Ne ulazeći u političke razloge Krležina putovanja, činjenica je da se K. svrstao među mnogobrojne evr. književnike koji su u to vrijeme posjećivali SSSR, među kojima se ističu P. Morand (pamflet *Palim Moskvu*, 1925), G. Duhamel (*Putovanje u Moskvu*, 1926), E. E. Kisch (*Carevi, popovi, boljševici*, 1927), W. Benjamin (*Moskva*, 1927). Bilo je to vrijeme priprema za stvaranje međunarodne organizacije »proleterskih i revolucionarnih« pisaca (plenum Međunarodnog biroa sastao se u ožujku 1926), Krležu je primao Narodni komesar za prosvjetu Lunačarski, organizirani su posjeti kazalištu, pa i izlet u pokrajinu. Krležin boravak nije ostavio tragova u sovjetskom tisku, a nije ostvarena ni Tairovljeva režija *Golgote*. Podaci iz *Izleta u Rusiju* svjedoče o tome da je K. u Moskvi boravio u proljeće 1925, a napomena posmrtnim počastima azerbajdžanskom piscu i revolucionaru Narimanovu dopušta zaključak kako je K. bio nazočan na proširenom Plenumu Izvršnog komiteta Kominterne, na kojemu je sudjelovalo 120 delegata iz 30 zemalja, a održan je 21. III - 6. IV. 1925 (Narimanov je umro 19. III). Dojmovi s tog plenuma ušli su u poglavlje *Kremlj*. U radu Plenuma, koji je pretežno bio posvećen »boljševizaciji komunističkih partija«, sudjelovali su Staljin, Zinovjev, Buharin, Manuilski, K. Zetkin, Kurella, Scoccimara, B. Kun, V. Kolarov, M. Cachin i dr., a formirana je i zasebna jugoslavenska komisija o koje je radu referirao Zinovjev. Posebna je pozornost pridana i agitacijsko-propagandnoj djelatnosti sekcija Kominterne. O svemu se tome u *Izletu u Rusiju* ne govori, odn. o »sjednici Kominterne« govori se izrazito literarno, bez ikakve političke konkretizacije. Naglašava se jedino globalni značaj sjednice i spominje se da su na njoj bili nazočni »hrvatski dečki«.

Izlet u Rusiju i inače je izrazito literarni tekst što ga određuje književna vrsta putopisa, udomaćena i u Hrvatskoj (Nemčić, Matoš), ali je geneza knjige koja je nastala ciklizacijom različitih tekstova, namijenjenih bilo novinama bilo časopisima, uvjetovala i njezinu osebujnu kompoziciju. Trasa Zagreb-Beč-Dresden-Berlin-Königsberg-Virbalis-Riga-Moskva nije

kontinuiran prostor, »jedan od sjevernih gubernijskih gradova« gogoljevski je neimenovan (*Na dalekom sjeveru*), a podataka o povratnom putovanju uopće nema. U putopisu su knjigu uvršteni tekstovi koje autor sam naslovljuje kao »impresije« ili »meditacije«, čas su to osamostaljeni eseji o umjetnosti, motivirani posjetom izložbama (*Kriza u slikarstvu*), čas studije o aktualnim društveno-političkim pitanjima koje samo navodno »osim informativnih, drugih pretenzija nemaju« (*Nekoliko riječi o Lenjinu*), čas su to novelistički susreti s »čudnim« karakterima (*Na dalekom sjeveru, Admiralova maska*). Zazirući od »lažljive patetičnosti« i »patetičnih kulturnohistorijskih reminiscenca«, K. ipak slijedi pravila knjiž. vrste koja dokumentirani izvještaj spaja s kulturno-historijskom refleksijom, ali teza o tome kako »sve te vode, gradovi i ljudi, što se valjaju kroz putujući subjekt, nastaju tek u subjektu« (*O putovanju uopće*), daje se potvrditi naglašenim lirskim značajem pojedinih fragmenata (*Uskrsna noć, Dolazak proljeća*) i općim subjektivnim odnosom piščevim prema predočenoj zbilji s mjestimičnim naglaskom na pojedinim literarnim postupcima, među kojima ističemo »orkestraciju« i »nemirni simultaniteta žive Brueghelove slike« (*Kremlj*) odnosno »simultaniteta boja, mirisa i zvukova« kojim K. prevladava dokumentarnost »fotografije« ili »reporterskog pera« (*Ulazak u Moskvu*).

Izlet u Rusiju bio je 1926. knjiga s izrazitom referencijalnom i spoznajnom funkcijom: pisanje u polemici s »lažnim i tendencioznim vijestima o stanju u Rusiji« i motiviranje obranom »logike ruske koncepcije od svih mogućih naših piskarala«. Ali njezin autor nije spreman da se podredi zadacima političke propagande i »ne osjeća potrebe da odstupi od istine«, s time što njegova »istina« nije ni eksplicitno politička ni političkoekonomski »statistička«, ved ponajprije umjetnička: »Više od statistike, mene su na tom putu interesirali ljudi, ljudski odnosi, gibanja, pokreti, rasvjete, dinamika, klima. Ja sam gledao ruske crkve i - dopustite mi da budem sentimentalna - slušao šum vjetra u borovini i mislio kulturnim problemima više, nego o statistikama« (*O putovanju uopće*). Upravo je to stajalište osiguralo Krležinu putopisu trajnu umjetničku vrijednost i nadmoćno mjesto u nizu putopisa evr. književnika SSSR-u.

LIT.: M Peić, Putopis, Republika, 1973, 9; isti, S Krležom u Rusiji, Miroslav Krleža 1973, Zagreb 1975; V. Kalezić, Pokret socijalne literature, Beograd 1975; S. Lasić, Krleža. Kronologija života i rada, Zagreb 1982; A. Flaker, Pisac i galerija, Forum, 1982, 10-12; isti, Ruska avangarda, Zagreb 1984; isti, Berlinski intermezzo Miroslava Krleže, Revija, 1987, 5.

Aleksandar Flaker
(Izvor: Krležijana, tom I, Zagreb, 1993)

KRLEŽINO NE DOGMATSKO LEVO NASLEĐE

Uvod Jovana Ćirilova kojim su počele probe „Izleta u Rusiju“ 3. Marta 2012 u Centru za kulturnu dekontaminaciju

Pre nekoliko meseci Borki Pavićević sam predočio da u rukopisu postoji dramatizacija Krležinog „Izleta u Rusiju“ i da bi mogla biti zanimljiva kao predstava u Centru za kulturnu dekontaminaciju. „Da, bilo bi zanimljivo, ali da vi taj tekst režirate, kao što ste kod nas u CZKD pre šest-sedam sezona režirali „Nedozvane“ Momčila Nastasijevića i sa tim smo kasnije dospeli na Sterijino pozorje u selekciji Ivana Medenice“.

Ali Borka Pavićević na čelu CZKD je imala je potrebu da projekt „Izlet u Rusiju“ ne bude još jedna predstava Krležinog komada, već da se stavi u širi kontekst.

I zato je prvih dana jula prošle godine, daleko pre početka proba „Izleta u Rusiju“, grupa Beogradana otputovala u Zagreb: Borka Pavićević, Zoran Janjić, Branimir Stojanović, kao i mladi intelektualac iz Prištine Ćerim Ondozi. Tu smo sreli zagrebačke kolege koje vole, cene i što je najvažnije znaju Krležu. Izvanredno potkovani za ovu priliku Velimir Visković, urednik trotomne enciklopedije „Krležijana“, vodio je hrvatsko-srpski susret na temu Krleže. Moderni i postmoderni tač dali su ovim časovima na Gvozdu i u Hrvatskom društvu pisaca, „Bacači sjenki“, Katarina Pejović i Boris Bakal, koji su inicirali snimanje malog dokumentarca o putu Beogradana do Zagrebačkog kolodvora, koji je prikazan bez montaže u svoj svojoj atraktivnoj sirovosti kao „artefakt“ susreta u Zagrebu

Sebi sam stavio zadatak da ne ističem svoje mnogobrojne susrete sa Krležom, ali ovom prilikom moram da posvedočim o susretima koji su se dešavali kada smo Belović i ja 1963. godine stavili na repertoar JDP „Salomu“ koju je on za našu „ljubav“ dovršio, kao i roman „Na rubu pameti“ u dramatizaciji Vere Crvenčanin, iste godine sa Ljubom Tadićem u jednoj od najvećih njegovih uloga. Obično je sa nešto ironije govorio pred izlazak na scenu: „Idem da odglumim Krležin esej“.

Ipak sam u Krležinoj vili na Gvozdu izgovorio pregršt znakovitih anegdota o Krleži koje sam doživeo uživo. Jedna o tome kako me je žovijalni Krleža, kad sam saznao da mi je majci konstatovan kancer na dojci, tešio tako što je hteo da, usred Mažestika, skine košulju i pokaže mi da i on ima rak kože na leđima.

Koliko je ovaj naš odlazak u Zagreb izazvao interesovanje javnosti, i to delom eks-jugoslovenskog prostora, pokazuje da je Krle-

žino nasleđe živo i veoma svestrano, baš zbog svoje složenosti. Kao da se čekao trenutak da se ponovo obre u središtu naših interesovanja. Pokazalo se da je Krležin stav dokaz da levica i levo mišljenje nije mrtvo. Da decenijsko zalaganje Miroslava Krleže za stanovište antidogmatskog socijalizma, kako u međuratnom „sukobu na levcici“, tako i usred našeg ranog socijalizma, može upravo danas ponovo biti orijentir u ideološkim lutanjima savremenog sveta, a i nas, na Zapadnom Balkanu. Iako relativno mlad, imao je tada 32 godine, upravo je u „Izletu u Rusiju“ Krleža je pokazao daleku veću zrelost nego buržoaski posetioci Sovjetskog Saveza sredinom 20-ih godina XX veka, kao što je to, recimo, bio jedan Andre Žid ili Pol Moran. Krleža je, čak bolje od Benjamina ili Egona Ervina Kiša uočio nedostatke i nedobačenosti prvih godina izgradnje socijalizma, ali je otvoreno izrazio svoje verovanje da će poduhvat revolucije uspeti. Nije propustio da kaže da je njega kao pesnika više zanima „vetar u drveću“, nego statistika, Pa ipak na dalekom severu Rusije uočio je kako su nemački tajkuni bacili oko na drvenu sirovinu Rusije sa namerom da je jeftinu iz Rusije izvezu, a potom skupo prodaju kao nameštaj u istoj toj Rusiji. To je i fon na kom se dešava deo „Izleta u Rusiju“ koji će sredinom ove godine biti na sceni CZKD.

Swako novo obraćanje Miroslavu Krleži obogaćuje naše stavove. Rasprava u kojoj meri je Krleža hrvatski pisac, a koliko srpski je izlišna. Izvesno je kad je u pitanju istorija srpske književnosti u XX veku da se srpska književnost XX veka ne može shvatiti u svoj svojoj složenosti bez Miroslava Krleže. A danas, njegov jasno opredeljen levi stav sa humanističkim predznakom aktuelan je možda i više nego kad se on za njega zalagao u prošlosti, i kad nije popuštao uprkos svih upozorenja, pretnji i ucena levih dogmata, da nije vreme za javne rasprave. Pokazalo se da je humanije lice socijalizma desilo kod nas upravo zbog prevage nedogmata među našim levičarima, uz Krležinu polemičku potporu i logiku. Značaj njegovih stavova prema buržoaziji i filistarstvu vraća se kao neupitno bitan upravo ovih naših dana ponovne prvobitne akumulacije, kad su liberalno građansko društvo i njegov kapital sudbinski zakucali na vrata našeg morala u svoj svojoj malograđanskoj nesavršenosti i bezočnosti.

Kao na karikaturama predratnog Pjera Križanića, nemačkog ekspresioniste Georga Grosa ili u nepoštednim polemikama Miroslava Krleže.

Kao dobar Evropejac, mnogo bliži Cvingeru i Drezdenu od gospodina Vu-San-Peja, koji napokon nije jeo drezdenske medenjake kao dete i nije čak filozofa iz ovoga grada i nije pisao domaće zadaće o Cvingeru, »prekrasnoj baroknoj zgradi«, ja sam se upoznao s njime kao domaćin Evropejac i čitav dan ja sam mu pričao o Evropi. o našoj evropskoj Historiji, o budućnosti naše Evrope, o problemima evropske kulture, Sintetično, Integralno. Kada je istoga večera doznao da nisam German i da nisam što više ni Evropejac, njega je to vrlo iznenadilo.

(U onaj hip, i u onom raspoloženju prosto mi je bilo glupo da sam sebe provociram i da g. San-Peju kažem istinu. Zaboravio sam da postoji srpsko-hrvatsko pitanja i da nema Jugoslavije nego da postoji Eshaezija. Upravo tačno u smislu vidovdanskoga ustava: Kraljevstvo Es - Ha - Es. Jer napokon nema države što bi se zvala drukče nego što se zove. Dakle: kraljevina Eshaezija. Kako nisam imao namere da provociram, ja sam ipak lagao u interesu nekog imaginarnog jugoslavenstva, duboko svestan da ružno lažem i da varam Kineza, Istodobno sam se setio i toga da mi tako lažemo i varamo svet i sami sebe da nešto jest što nije već šezdeset godina, i tako sam uzdahnuo. Nisam imao karaktera da ne lažem. U početku Jugoslavenstva bila je opet jedamput laž.)

(Razgovarali smo naime malo pre o Kudenhove-Kalergijevoj Pancevropi, što ju je g. Vu-San-Pej čitao pre nekoliko dana. To htenje za velikim sintezama imade u sebi azijskih perspektiva. Kalergi je po majci Japanac, a svi mi Pseudo-Slaveni imamo više manje uskorezane mongolske oči. Panslavenstvo bilo bi dakle azijskoga porekla. I kolikogod mi je to stanovište bilo blizo i simpatično, setio sam se naših domaćih es-ha-es diferencijacija, te nisam mogao da ih ne spomenem.)

Po onom modrom razvodnjenom ribljem pogledu Vu-San-Peja, moglo se je mirno zaključiti da je on već čuo za Balkan, ali da se od onih bezbrojnih poluotoka i otoka evropskih ne može dobro da snađe i da je u magli. (Isto kao što je i jedan Evropejac u magli kod imena: Ton-king, Hai-nan, Šan-tung, Liau-tung, Bal-kan.) Tako smo ustali, pošli do zemljopisne karte (u holu hotelskom) i ja sam gospodinu Vu-San-Peju zorno objasnio što je Balkan i kako zapravo leži Jugoslavija. Objašnjavajući Kinezu geografski položaj naše zemlje između Beča i Carigrada, opet mi se jedamput neoborivo

objasnilo, kako mi po evropskim školama učimo zemljopis šematično, glupo i ograničeno. Mi postavljamo Evropu za nedvoumni i uglavljeni centar sveta i sve je drugo za nas sporedno, kao što i za mađarsku decu bijaše sporedno sve što nije Mađarorsag, Za gospodin Vu-San-Peja, bila je Evropa grozd obešen na Iberiju i kod tog zemljopisnog razmatranja ja sam vrlo precizno osetio relativitet našeg evropskog gledanja. Tu stoji gospodin Vu-San-Pej, sa hiljadama i hiljadama godina svoje bogate historije, o kojoj mi nemamo ni pojma. Kineski zid, fantastična arhitektura, neizmerna polja čaja, riže, industrija tuša, laka, boja, svile, stare civilizacije sa mudrim religijama, plinskom rasvetom i štampanim knjigama u naše predkršćansko doba, poznavanje kompasa, kolonijalni pre-kotihookeanski zahvati, porculan, majolika, zrakoplovstvo, astronomija, lirika, a ovde ja zastupam civilizaciju Zagorkina romana: »Grička Vještica« i »Društvo Hrvatica grofice Katarine Zrinjske«. I naravna stvar ja sam evropski centar i čudim se što gospodinu Vu-San-Peju u nije jasno da je grad u kome sam imao čast da se rodim centar sveta i civilizacije.

Osetio sam kako me je zalila krv. Uvek mi je neugodno, zapitaju li me koje sam narodnosti. Jer doista! Koje sam ja zapravo narodnosti? U pučkoj školi, kada smo razbijali kolodvorska stakla, vikali banu magjarskome fuj i bili junaci kao Stjepko Gregorijanc iz »Zlatareva Zlata«, onda sam bio Hrvat, Starčevićanac, Kvaternikovac, intransigentni pristaša hrvatskog maksimalističkog programa. Samohrvat. Svehrvat. Nadhrvat. Posle u vreme rečke rezolucije vikali smo Rakodcaju — marš van, Fuček ban — bili smo nagodbenjački skolastici u interesu Srbo-Hrvata, a Đuru Šurmina oca našega i mudraca domovine nosili smo na leđima. Postali smo posle liberalci, kosmopolite, naprednjaci, indiferentni u narodnome smislu i čitali smo »Zveno« Milčeka Marjanovića, nazvanoga Hercen.

Bili smo Jugoslaveni u užem smislu t. j. u t. zv. kulturnom smislu t. j. svaki je od nas vukao za sobom na špagi sadrenoga šarca Marka Kraljevića u reprezentativne svrhe, kipara Meštovića i našega naroda. Lepa naša domovina bila je za nas u ono vreme arija iz Donicetijeve Lučije Lamermoorske, a Ilirci bili su Štosi, Frassi i Cincari, kanonici, austrijska plemićka crnožuta družba (Fon Gaj). Bili smo Srbi, osvjetnici Kosova ili Panslaveni, te smo o Slavenstvu govorili kao o organskoj celini. Mi Slaveni! Od Aljaške do Stenjev-

ca! Mi Husiti, božji bojovnici; Mi Podbipjente i Kmicici, mi pan Volodijovski i Dostojevski! Mi Tolstoj i Solovjev! Za vreme Austrije nismo priznavali Hrvate i nismo hteli da znamo za te frankovačke crnožute izrode i lagali smo u inozemstvu da smo Srbi. (Sećam se kako sam se jedno celo prepodne svađao s nekakvim mernikom na jednoj franceskoj lađi, da mu objasnim da nisam Austrijanac, nego Hrvat. Govorio sam mu o talijanskoj Lombardiji u pijemonteško vreme, o neoslobođenoj Alzasiji i Loreni, ali taj čovek nije mogao da shvati što sam. Onda sam mu temperamentno dobacio da sam Srbin, a to je odmah shvatio i čestitao mi na našoj slavnoj artiljeriji. Bili smo dakle Srbi, ubojice Obrenovića, osvetnici Kosova, Pijemontezi! No, onda smo doživeli i taj Pijemont i danas — naravno — nismo više Pijemontezi. Doživeli smo i Panslavene grofa Bobrinskoga, Vrangela, Rasputina, Nikolaja, te nam nije ni od toga mnogo ostalo. Što smo sada? Austrija je propala, dakle Austrijanci više nismo. Srbi nismo jer čemu da lažemo da jesmo kad nismo! Jugoslaveni nismo, jer ako je Jugoslavenstvo ono što hoće vojvoda Stepa Stepanović ili jedan od jugoslavenskih monopolista Jurica Demetrović, ko pametan može da je danas s njima zajedno Jugoslaven? Preostaje nam dakle da pospemo glavu pepelom i da se vratimo pod okrilje tog neverovatnog i popljuvanog Hrvatstva, kome Stipica Radić drži jednu te istu pijanu zdravicu već trideset godina.)

(Hteo sam najpre da kažem Kinezu, da uopće nemam nikakve narodnosti. Da pripadam jednoj jezičnoj oblasti što se još nije iskristalizovala. I to mi je bilo na umu da mu lažem da sam Srbin. On će se onda pokloniti mome Srpstvu, izreći nekoliko komplimenata na čast »naše srpske artiljerije« i sve će zauzeti jedan međunarodno skladan oblik u smislu ženevske lige naroda.)

Tako sam govorio sa Kinezom Vu-San-Pejom o dinarskom tipu, o panonskom tipu, o moravovardarcima, o periferičnim uticajima renesanse i baroka, o velikom evropskom putu na istok, i sve sam to govorio nešto povišenim glasom uzdignute glave, patetično, sklopljena oka, da uverim Kineza, a pomalo i sebe sama, da smo mi genijalna rasa, nadarena rasa, rasa budućnosti, narod mlad i nadobudan, kao kakav sedmogimnazijalac. A sve to nije bila istina, i sve je to bilo lažno i namešteno, kao predgovor ilustrovanog kataloga kakve naše umetničke izložbe u inozemstvu, gde se govori o desetercima, o Gjotu, o pastirima, o rasi i našem rasnom pozivu i velikoj proročkoj gesti našega pokolenja.

M. Krleža, U Drezdenu (Mister Vu-San-Pej, zanima se za srpskohrvatsko pitanje)

odlomci,

Izvor: Izlet u Rusiju (prvo izdanje, Zagreb, 1926)

PARALELNE DOKUMENTARNE

Priredio:
Jovan Ćirilov

1924 godina Krležinih priprema i neuspelih pokušaja putovanja u Rusiju

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Jan U Beogradu održana konferencija Male antante.
Mart Došlo do raspada Jugoslovenske demokratske stranke. Formirani Pribićevićev samostalni Demokratski klub i Demokratska stranka Ljube Davidovića. Obrazovana vlada Nikole Pašića. Prvi domaći vojni avion „mali Brandenburg“ proizveden u fabrici „Ikaros“ u Novom Sadu.

Maj Prvi radio program, poznat kao radio Avala

Jul Obrazovana vlada Ljube Davidovića

Nov ponovo vlada Nikole Pašića

Kultura Prva „zenitova“ međunarodna izložba u Sali muzičke škole „Stanković“ u realizaciji Ljubomira Micića uz učešće Moholjija Nađa, Arhipenka, Kandinskog, Llissickog. Pojava nadrealističkog časopisa „Svedočanstvo“. Dr Ksenija Atanasijević, prva žena doktor filozofije, izabrana za docenta Filozofskog fakulteta u Beogradu. Narodni muzej u Beogradu ustupio Meštrovićeve skulpture za izložbu u SAD.

U svetu

Jan Umro Lenjin. Prvi put na vlast Velikoj Britaniji dolazi Laburistička stranka. U Italiji, osim fašističkih, zabranjeni svi ostali sindikati. Trocki smenjen sa mesta predsednika Vojnog revolucionarnog saveta SSSR. Smrt Fridriha Eberta, demokratski izabranog predsednika Nemačke.

Feb Velika Britanija i Francuska priznale SSSR i uspostavile diplomatske odnose.

Nov U Turskoj u krvi ugušen ustanak Kurda.

Kultura Izašli romani: „Čarobni breg“ Tomasa Mana i „Put u Indiju“ E.M. Fostera; zbirka pesama: Sent- Džon Persa „Anabaze“. Premijera Pučinijevog „Turandota“, Šooove drame „Sveta Ivana“, prvo izvođenje „Rapsodije u plavom“ Geršvina i Šenbergove monodrame „Čekanje“.

Umrli Džozef Konrad, Anatol Frans i Pućini.

1925 godina Krležinog putovanja u Rusiju

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca	
Jan	Uhapšen Stjepan Radić
Feb	U Kraljevini Jugoslaviji održani parlamentarni izbori. Najveći broj poslanika dobila je Narodna seljačka stranka (164), druga je Hrvatska seljačka stranka (67 poslanika), a treća Demokratska stranka (37 poslanika).
Mart	Hrvatska seljačka stranka odbacila republikanizam, prihvatila Vidovdanski ustav i dinastiju Karađorđevića i vratila se u Parlament.
April	Naslednici crnogorskog kralja Nikole Petrovića odrekli se prestola. Obrazovana vlada Nikole Pašića.
Jul	Vlada odustala od tužbe Stjepana Radića, koji biva pušten na slobodu.
Okt	U Ankari zaključen ugovor o miru i prijateljstvu između Kraljevine SHS i Turske.
Nov	Novi Sad izgubio status slobodnog kraljevskog grada. Zenitist Ljubomir Micić optužen za povredu morala zbog objavljivanja antievropske poeme „Aeroplan bez motora“. U zavodima Kragujevac počela proizvodnja streljačke municije. Donet jedinstven nastavni plan za sve učiteljske škole Kraljevine SHS.
U svetu	
April	Japan evakuiše poluostrvo Sahalin. Hindenburg izabran za predsednika Nemačke.
Jul	Francuske trupe evakuišu Rajnsku oblast
Okt	Reza-kan svrgnuo šaha Persije i proglasio se šahom Irana, promeniivši naziv zemlje.
Kultura	Kafka izdao roman „Proces“, Don Pasko „Menhetn Transfer“, a Hitler „Majn Kampf“. Počeo da izlazi časopis Njujorker. Premijera predstave „Junona i paun“ i Čaplinovog filma „Zlatna groznica“.
Umrli	Sun Jatsen
Rodili se	PjerBulez i Piter Selers.

1926 godina prvog izdanja „Izleta u Rusiju“

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca	
Jan	Glavni odbor Narodne radikalne stanke isključio iz stanke Ljuba Jovanovića i njegovih deset pristalica među poslanicima.
April	Usred sukoba unutar stanke Nikola Pašić prinuđen da podnese ostavku. Obrazovana vlada Nikole Uzunovića, bez Paša.
Maj	U Vašingtonu potpisan Ugovor o regulisanju ratnih dugova Kraljevine SHS prema SAD u visini od oko 63 miliona dolara. Održan Sveslovenski fudbalski turnir u Beogradu.
Sept	Započela izgradnja Državnog zavoda za proizvodnju aviona metalne konstrukcije u Kraljevu po francuskoj licenci. Kraljevina SHS potpisuje sporazum o prijateljstvu sa Poljskom. Nemačka postaje član Lige naroda.
Dec	Premинуo Nikola Pašić. Đorđe Vajfert proglašen za doživotnog počasnog guvernera Narodne banke.
Kultura	Objavljene zbirke pesama Tina Ujevića „Kolajne“ i Milana Dedince „Javna ptica“. Ranko Mladenović izdao prvu dramsku gatku „Sindžiri“. Zabranjen 43. broj „časopisa „Zenit“, posle čega je časopis prestao da izlazi. U Narodnom pozorištu gostovala slavna balerina Ana Pavlova.
U svetu	
Maj	U Velikoj Britaniji peo prvi generalni štajk. Jozef Pilsudski maršalom na Varšavu osvojio vlast.
April	U Berlinu potpisan sporazum o prijateljstvu i neutralnosti između Nemačke i SSSR.
Jul	Poenkare, posle Brijana, izabran za predsednika Francuske.
Sept	Nemačka primljena u Ligu naroda zbog čega Španja napušta tu organizaciju.
Kultura	Kafka objavljuje roman „Zamak“, a Drajzer „Američku tragediju“. Premijera O'Kejsijeve drame „Plug i zvezde“. Premijere Renoarovog filma „Nana“, Navarovog „Ben Hura“ i opere „Vojcek“ Albana Berga. U moskovskom pozorištu GosTIM premijera „Revizora“ u Mejerholjdovoj režiji.
Umrli	Rudolf Valentino, Klod Mone, Rajner Marija Rilke i mađioničar Huidini.
Rodena	britanska kraljica Elizabeta Druga.

JOVAN ĆIRILOV KREKET

Od mene on je
stariji
bar dva-tri rodaka u njemu su
umrla
u istim prostirkama svoju sam braću
stekao
i svoju decu
nerodenu prosuo

U belim pećinama posteljine
koliko sam puta bio večit i ogroman
veći od uda svoga sopstvenog
vlažnog od slatke mlakosti semena
još češće bio slab i nemoćan
gonjen porocima željenim pa snevanim
trajnijim od svakog konačnog vremena

U mom krevetu svakog jutra snove
zaboravljam
spreman u život dnevni da
zaronim
i zavaravanja protiv smrti smerno
izmišljam

U njemu zaista sve je ovo
počelo
mrzim ga – u njemu i moj se fetus
začeo

Jovan Ćirilov,
Uzaludna putovanja - pesme
(Kikinda, 1989)

M. KRLEŽA KRONOLOGIJA (DO 1926.)

Sastavio: Velimir Visković
Uredila: mr. sc. Maja Šojat-Bikić

7. srpnja 1893.

Rođio se u Zagrebu, u Dugoj (danas Radićevoj) ulici br. 7, Miroslav Milan Krleža u obitelji gradskoga redarstvenog nadstražara Miroslava i kućanice Ivke.

1893-1899.

Obitelj se često seli: nekoliko dana nakon Miroslavljeva rođenja sele u Petrovu ulicu, potom u ulicu Nad lipom, u školu će mali Krleža krenuti iz stana na Bijeničkoj cesti. U najranijem djetinjstvu na njega snažno utječe baka po majci Terezija Drožar, koja s kćerinom obitelji živi do 1902. kad će se preseliti sinu u Pariz; utjecaj bake Drožar-Goričanec na vlastito formiranje Krleže je dojmljivo opisao u memoarskim zapisima *Djetinjstvo u Agramu godine 1902-03*.

1899-1903.

Krleža polazi nižu pučku školu na Kaptolu, završava je 1903., izvrstan je učenik, sva četiri razreda svršio je ocjenom *prvi red s odlikom*.

1903-1908.

U jesen 1903. upisuje Kraljevsku veliku dolnjogradsku gimnaziju u Zagrebu; popušta u učenju, ocjene u prvom i drugom razredu uglavnom su mu osrednje; u tom razdoblju prekida s katoličkom praksom, odbija ministrirati. U trećem razredu sukobljava se sa svojim razrednikom profesorom latinskoga i grčkoga Dragutinom Mullerom te u rujnu 1906. prelazi u Kraljevsku veliku gornjogradsku gimnaziju. Međutim, unatoč promjeni škole ponavlja četvrti razred gimnazije zbog tri *druga reda* (latinski, grčki i fizika). Krležina obitelj se i u ovom razdoblju selila: iz Bijeničke ceste na Ilički trg 4, a 1905. u Prilaz 5a.

1908-1911.

Razočaran, povrijeđena ponosa zbog lošeg uspjeha u gimnaziji, Krleža odlučuje, unatoč očevu protivljenju, otići iz Zagreba na dalje školovanje; odlučuje se za Kadetsku školu u Pečuhu. Budući da je nastava na mađarskom, intenzivno uči taj jezik, čita mađarske književnike, posebno ga oduševljava Petofi. Otkriva i skandinavske pisce, osobito ga zaokupljaju Strindberg i Ibsen, čak pokušava i prevoditi Ibsenovu *Gospodu s mora*. Počinje čitati i filozofsku literaturu, osobito Schopenhauera. Jedan je od najboljih učenika; stoga nakon završenoga trećeg razreda dobiva carsku stipendiju za vojnu akademiju.

1911-1913.

U jesen 1911. upisuje mađarsku vojnu akademiju Ludoviceum u Budimpešti, koja je početkom stoljeća velegrad s 900 000 stanovnika (deset puta više od onodobnog Zagreba). Iako je dosta akademaca južnoslavenskog podrijetla, jedini je Krleža među njima deklarirao hrvatski jezik kao materinski (ostali su istaknuli mađarski očekujući povoljniji tretman). Posebnu važnost za njegovo intelektualno sazrijevanje u tom razdoblju ima čitanje Nietzscheovih djela. Zaokuplja ga i politika; rješenje hrvatskoga pitanja vidi u Supilovu političkom programu: realizacija hrvatske državnosti uz potporu prečanskih Srba, u sklopu južnoslavenske federacije zasnovane na ravnopravnosti državnih entiteta. Ponesen tim političkim idejama u svibnju 1912. odlazi u Beograd s namjerom da se priključi srpskoj vojsci koja se priprema za Balkanski rat. Srpske vojne vlasti ga odbijaju pa se vraća u Budimpeštu. U travnju 1914. dobivši zdravstveni dopust uputio se za Pariz u kojem će ostati mjesec dana; potom preko Marseillea putuje za Solun pa u Skoplje gdje se ponovo pokušava priključiti srpskoj vojsci. Ponovo je odbijen; vraća se u Zagreb. U međuvremenu je na Ludoviceumu protiv njega pokrenut disciplinski proces: 10. V. 1913. Profesorsko generalno vijeće donijelo je odluku o Krležinu isključenju iz Ludoviceuma.

1913-1914.

Odlučuje posvetiti se književnom radu: u drugoj polovici 1913. piše *Legendu*, *Maskeratu* i prvu verziju *Salome*. Započinje i roman *Trula zemlja* koji nikad neće završiti. Mašta i o pisanju dramske pentalogije u kojoj je "htio da nacrtat pet giganata, pet monumentalnih figura: Krista, Mikelandela, Kolumba, Kanta i Goju".

U siječnju 1914. u *Književnim novostima* počinje izlaziti prvi Krležin tiskani tekst *Legenda* (objavljen u četiri nastavka od 24. I. do 14. II. 1914.). Potom u *Književnim novostima* objavljuje i *Maskeratu* (svibanj 1914.) i prozni zapis *Fragmenti* (lipanj 1914.); u lipnju 1914. objavljivanjem teksta *Zaratustra i mladić* započinje suradnju i u časopisu *Savremenik*. Nakon početka I. svjetskog rata austrougarske vojne vlasti pozivaju ga na regrutaciju; oslobođen je vojne obveze zbog nedovoljne tjelesne težine (imao je samo 46 kilograma).

1915-1916.

U travnju 1915. u listu *Obzor* objavljuje vojni komentar *Barun Konrad* kojim u uvjetima vojne cenzure, koristeći se sredstvima hiperbolične laudacije, pokušava ismijati načelnika austrijskoga glavnog stožera. Piše dramske tekstove *U predvečerje*, *Kraljevo* i *Leševi*, nudi ih ravnatelju drame HNK Josipu Bachu, koji ih odbija. Mobiliziran je u prosincu 1915., siječanj i veljaču 1916. provodi u školi za pričuvne časnike u Zagrebu, u ožujku uvježbava vojnike na poligonima u zagrebačkoj okolici. U travnju mu je ustanovljena influenza i početak tuberkuloze; liječi se u Zagrebu, a lipanj provodi kao rekonvalescent u Lovranu. Nakon oporavka u srpnju odlazi na galicijsku frontu, gdje provodi dva mjeseca; potom se vraća u Zagreb jer mu se ponovo pojavljuje zaliječena bolest pa je privremeno oslobođen vojne službe. U crkvi sv. Marka susreće Leposavu Kangrgu koju je upoznao još kao djevojčicu, jer je prijateljevao s njezinim ujakom Danom Vuksanom.

1917.

Od siječnja do svibnja 1917. boravi u arbajterhilfeskompaniji u Požegi, u svibnju kao poznavatelj triju državnih jezika prelazi u prevodilački odsjek zagrebačkog zapovjedništva, a u listopadu u Ured za pomoć postradalima u ratu. Vojna služba omogućuje mu intenzivnije sudjelovanje u društvenom životu i objavljivanje književnih i novinskih tekstova. U kolovozu ponovo susreće Leposavu; uzajamna naklonost prerasta u ljubav; Krleža prekida dotadašnju vezu s učiteljicom u Prišlinu Mimicom Kantoci. U vlastitoj nakladi (uz financijsku pomoć prijatelja slikara Ljube Babića) objavljuje simfoniju *Pan* kao samostalnu knjigu, a u nakladi Društva hrvatskih književnika tiska *Tri simfonije*; u časopisu *Savremenik* br. 5 tiska *Hrvatsku rapsodiju*. Radi kao urednik u socijaldemokratskom listu *Sloboda* za koji piše niz vojnih i političkih članaka.

1918.

Izaziva skandal na glavnoj skupštini Društva hrvatskih književnika na kojoj sudjeluje iako nije član društva: napada članove društva da se bave efemernim problemima dok svijet pod utjecajem ruske revolucije doživljava sudbinske promjene. U listopadu je akter još jednog ekscesa: napada organizatore skupa dobrodošlice srpskim oficirima u dvorani Sokola. Zajedno s A. Cesarcem inicira potpisivanje otvorenog pisma regentu Aleksandru u kojem zahtijevaju od njega da se odrekne prijestolja u korist republikanskog uređenja nove države. Piše niz angažiranih novinskih tekstova za *Slobodu*, *Pravdu*, *Novo društvo* i *Hrvatsku riječ*. Objavljuje pjesničke zbirke *Pjesme I* i *Pjesme II* te knjigu drama *Hrvatska rapsodija* u kojoj su osim naslovnog djela bili još *Kraljevo i Cristoval Colon (Kristofor Kolumbo)*.

1919.

Zajedno s prijateljem iz djetinjstva Augustom Cesarcem uređuje polumjesečnik *Plamen*: od 1. I. do 1. VIII. izašlo je petnaest brojeva. Već u prvom broju objavljuje manifestni tekst *Hrvatska književna laž* u kojemu se obračunava

s mitovima hrvatske kulturne tradicije. U svakom broju Krleža je i glavni autor: uz ostale tekstove u njemu je objavio drame *Michelangelo Buonarroti* i *U predvečerje* te pripovijetke *Hodorlahomor Veliki* i *Veliki meštar svijul hulja* te niz esejističkih i polemičkih tekstova. Posebno je oštra njegova polemika protiv ravnatelja drame HNK Josipa Bacha koji mu je u ratnim godinama odbio desetak dramskih tekstova. U ožujku bučnim prosvjedom prekida predstavu Petra Petrovića Pecije *U naviljcima* prosvjedujući protiv repertoarne politike HNK. Tiska pjesničke zbirke *Pjesme III* i *Lirika*. U *Plamenu* je najavljivao i skoro pojavljivanje velikoga domobranskoga historičkog romana u četiri dijela *Hodna satnja*, ali to djelo nikad nije tiskano, vjerojatno su neki njegovi fragmenti transformirani u pripovijetke iz ciklusa *Hrvatski bog Mars*.

Vjenčao se s L. Kangrgom 14. XI. 1919.

1920.

Angažira se u radu Komunističke partije, nastupa na mnogobrojnim političkim skupovima. U jesen se seli u Dugu Rijeku gdje je njegova supruga dobila posao učiteljice. Potkraj godine u zagrebačkom HNK-u pripremaju praizvedbu drame *Galicija*, no do prve Krležine premijere na pozornici nacionalne kazališne kuće nije došlo zbog proglašenja *Obznane* kojom je zabranjena komunistička djelatnost; predstava je skinuta s repertoara na dan premijere 30. XII. 1920.

1921.

Teško podnosi izolaciju u zaostaloj hrvatskoj provinciji, stoga se već u ljeto 1921. mladi bračni par vraća u Zagreb. Tiska knjige *Magyar királyi honvéd novela* i *Hrvatska rapsodija* (ovaj put u knjizi su uz naslovni tekst još pripovijetke *Smrt Franje Kadavera* i *Veliki meštar svijul hulja*). Radi na romanu *Leševi* (neobjavljen) i *Vražjem otoku*; objavljuje u časopisima *Savremenik*, *Kritika* i *Nova Evropa* novele iz ciklusa *Hrvatski bog Mars* i jakobinskog ciklusa. Politički je angažiran u obrani komunističkog atentatora Alije Alijagića te u akcijama Odbora za pomoć gladnima u Rusiji.

1922.

Radi na romanu *Zeleni barjak* (ostat će nedovršen), građu romana preradić u dramu *Vučjak*. Objavljuje roman *Tri kavalira gospođice Melanije* (u knjizi stoji da je 1920. kao godina tiskanja, ali stvarno se pojavila dvije godine kasnije). Objavljene su mu u časopisima i drame *Adam i Eva*, *Galicija* i *Golgota* te novela *Smrt Florijana Kranjčeca*. 3. XI. 1922. praižvedena je u režijskoj postavci Branka Gavella *Golgota*, prva Krležina drama izvedena na pozornici HNK za koju je dobio prvu od ukupno pet svojih Demetrovih nagrada za najbolji dramski tekst. Od tete Josipe Horvat Navratil (tete Pepe) nasljeđuje stan u Kukovićevoj 28 (kasnije Kraljice Marije 32) i znatnu svotu novaca što će mu pomoći da prevlada permanentne financijske i stambene probleme. Kao već afirmiran pisac učlanjuje se u Društvo hrvatskih književnika s namjerom da pomogne sindikalno organiziranje pisaca te obnovi časopis DHK *Savremenik*.

1923.

U travnju odlazi u Mostar, gdje se susreće s Aleksom Šantićem, potom u Dubrovnik, gdje se susreće s Gjivom Supilom, bratom Franovim, prikuplja građu za romansiranu biografiju o Supilu, koju neće napisati, ali će sljedećih godina objaviti niz eseja o njemu. Pokreće novi časopis *Književnu republiku*, prvi broj izlazi u listopadu, a izlaziti će sve do srpnja 1927. S koprivničkim tiskarom Vinkom Vošickim (koji tiska i novi Krležin časopis) sklapa ugovor o tiskanju svojih *Sabраних djela*. Međutim, od planiranih 13 svezaka tiskana su samo dva: u studenome 1923. izlazi nova Krležina drama *Vučjak*, a u travnju 1924. knjiga *Novele*. *Vučjak* će 30. XII. 1923. biti praižveden na pozornici HNK, Krleža i za tu dramu dobiva Demetrovu nagradu.

1924.

Uglavnom je zaokupljen radom na *Književnoj republici* u kojoj objavljuje te godine čak tridesetak autorskih priloga. Uz pjesme u prozi i novele posebnu važnost imaju polemički eseji *Deset krvavih godina* i *Balkanske impresije* u kojima podvrgava oštroj kritici aktualnu jugoslavensku političku stvarnost. Polemizira s reprezentantima monarhističkog i

integralističkog jugoslavenstva (J. Dučić, V. Dvorniković, S. Parmačević, B. Popović, A. Šantić i dr.). Nakladni zavod Neva objavljuje *Vražji otok* kao samostalnu knjigu. - Sredinom godine putuje u Berlin preko Beča i Drezdena. Namjerava produžiti s delegacijom KPJ na V. kongres Kominterne, ali budući da nije dobio sovjetsku vizu, vraća se u Zagreb. Dojmove s tog puta opisao je u nizu putopisnih eseja koji će 1926. ući u prvi dio knjige *Izlet u Rusiju*.

1925.

Potkraj veljače, dobivši rusku vizu i rješivši probleme s jugoslavenskom putovnicom, napokon kreće u Sovjetski Savez gdje će ostati do sredine svibnja. O boravku u SSSR-u održat će po povratku više javnih predavanja i objaviti niz tekstova u *Obzoru* i *Književnoj republici*. Prema vlastitim riječima, tamo se susreo s Lunačarskim, pregovarao s uglednim redateljem Tairovom o postavljanju *Golgote*, sudjelovao u radu Seljačke internacionale pod pseudonimom Mirković; izbjegao je susret sa Staljinom kako ne bi morao komentirati nezadovoljavajuće stanje u KPJ. – U Zagrebu su mu u HNK u svibnju postavljene praižvedbe dviju drama: 19. V. *Michelangelo Buonarroti* (Demetrova nagrada), a 29. V. *Adam i Eva*. Polemizira s braćom Lujom i Ivom Vojnovićem, A. Kovačem, M. Čurčinom, S. Pandurovićem, M. Radoševićem.

1926.

Tiska knjigu *Izlet u Rusiju*. Piše polemičke tekstove protiv M. Marjanovića, D. Domjanića, L. Žimbrega, O. Ivekovića, I. Vojnovića. U tekstovima *O Stjepanu Radiću* i *Nekoliko riječi o malograđanskom historizmu hrvatstva uopće* napada oportunitizam Radića i zaokret HSS-a koji 1925. ulazi u kraljevsku vladu. Brani intendanta Julija Benešića od napada zbog lošeg financijskog stanja i slabog repertoara HNK. Tiska eseje o Goyi, Proustu, Groszu, Shawu u kojima eksplicira svoje stavove o europskom građanstvu i njegovoj kulturnoj tradiciji; u njima poetički elaborira ideje kojima će se baviti u glembajevskom ciklusu. Objavljuje i novelistički fragment *U magli* (poslije uključen u novelu *Ivan Križovec*) kojim započinje svoj veliki dramsko-novelistički građanski ciklus. 10. svibnja umire Krležina majka Ivka.

1914:

Drama:

Legenda - »Književne novosti«, br. 1, 2, 3, 4; 24. I, 31. I, 7. II, 14. II. 1914; str. 9 - 12, 25- 29, 39 - 42, 56 - 58. - Ponovno objavljeno: *Legende*, Minerva, Zagreb 1933; *Legende*, Zora, Zagreb 1956, sv. 9. *Maskerata* — »Književne novosti«, br. 16, 9. V. 1914, str. 245-250. - Ponovno objavljeno: *Legende*, Minerva, Zagreb 1933; *Legende*, Zora, Zagreb 1956, sv. 9. -Premijera u Zagrebu: 14. III. 1964; gostuje Jugoslovensko dramsko pozorište.

Proza:

Fragmenti [novela] - »Književne novosti«, br. 21, 13. VI. 1914, str. 330-333.
Zaratuštra i mladić [lirska proza] - »Savremenik«, br. 6, lipanj 1914, str. 301 -302.

1915:

Politička esejistika i publicistika:

Barun Konrad- »Obzor«, br. 118, 28. IV. 1915, str. 1 —3. - Ponovno objavljeno u knjizi *Moj obračun s njima*, Naklada piščeva, Zagreb 1932.

DELA M. KRLEŽE OBJAVLJENA DO 1926. GODINE (IZBOR)

(Navedeno po: S. Lasić,
Krleža, kronologija života i rada, Zagreb, 1982)

1916:

Poezija:

1. *Podnevna simfonija* - »Savremenik«, br. 9-12, rujan - prosinac 1916, str.
292-298. - Ponovno objavljeno: *Tri simfonije*, DKH, Zagreb 1917; *Simfonije*, Minerva, Zagreb 1933; *Simfonije*, Zora, Zagreb 1959, sv. 16.

1917:

Poezija:

Pan- Naklada piščeva, Zagreb 1917. - Ponovno objavljeno: *Simfonije*, Minerva, Zagreb 1933; *Simfonije*, Zora, Zagreb 1959, sv. 16.
Tri simfonije - Redovita izdanja Društva hrvatskih književnika, knjiga 40, Zagreb 1917. - Ponovno objavljeno: *Simfonije*, Minerva, Zagreb 1933; *Simfonije*, Zora, Zagreb 1959, sv. 16.

Proza:

Hrvatska rapsodija - »Savremenik«, br. 5, kolovoz 1917, str. 189-201. -Ponovno objavljeno: *Hrvatska rapsodija*, Nova Evropa, Zagreb 1921; *Knjiga proze*, Biblioteka nezavisnih pisaca, Zagreb 1938; *Hrvatski bog Mars*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1946; *Hrvatski bog Mars*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.

Eseji književnosti, umjetnosti i kulturi:

Jedna dekorativna laž — »Sloboda«, 18. X. 1917, str. 2—3.

Politička esejistika i publicistika:

Kako stanuje sirotinja u Zagrebu - »Narodna zaštita«, 8. XI. 1917, str. 1-2.
Narod koji gladije — »Hrvatska njiva«, 1. XII. 1917, str. 705-706. - Ponovno objavljeno: *Moj obračun s njima*, Zagreb 1932.
Položaj na frontama i bojištima - »Sloboda«, 13. i 19. VII; 2. i 15. VIII; 6. IX; 18. i 25. X; 1, 8, 15, 22, 29. XI; 6. i 13. XII. 1917.

1918:

Poezija:

Pjesme I Naklada autora, Zagreb 1918. - Ponovno objavljeno: *Knjiga lirike*, Minerva, Zagreb 1932; *Poezija*, Zora, Zagreb 1969, sv. 26.
Pjesme II - Naklada autora, Zagreb 1918. - Ponovno objavljeno: *Knjiga lirike*, Minerva, Zagreb 1932; *Poezija*, Zora, Zagreb 1969, sv. 26.

Sodovski hakanal - »Književni jug«, knj. II, sv. 4, Zagreb, 16. VIII. 1918, str. 122-123. - Ponovno objavljeno: *Simfonije*, Minerva, Zagreb 1933; *Simfonije*, Zora, Zagreb 1959, sv. 16.

Drama:

Kraljevo - Hrvatska rapsodija, Naklada Dorda Čelapa, Zagreb, 1918. - Ponovno objavljeno: *Legende*, Minerva, Zagreb 1933; *Legende*, Zora, Zagreb 1956, sv. 9 -Premijera dne 10. X. 1970. u Zagrebačkom dramskom kazalištu.

Cristoval Colon - Hrvatska rapsodija, Naklada Đorda Čelapa, Zagreb 1918. -Ponovno objavljeno pod naslovom *Kristofor Kolumbo* - *Legende*, Minerva, Zagreb 1933; *Legende*, Zora, Zagreb 1956, sv. 9. - Premijera u listopadu 1955. u Beogradskom pozorištu.

Proza:

Vita nuova [kratka proza] - »Hrvatska njiva«, br. 8, 24. II 1918, str. 136.

Balada [kratka proza] — »Hrvatska njiva«, br. 12, 23. III. 1918, str. 212.

Žene na kiši [kratka proza] - »Hrvatska njiva«, br. 16-17, 25. V. 1918, str. 299-300. - Ponovno objavljeno: *Eppur si muove*, Biblioteka nezavisnih pisaca, Zagreb 1938.

1919:

Poezija:

Pjesme III - Naklada »Književnog juga«, Zagreb 1919. - Ponovno objavljeno: *Knjiga lirike*, Minerva, Zagreb 1932; *Poezija*, Zora, Zagreb 1969, sv. 26.

Lirika — Naklada »Književnog juga«, Zagreb 1919. — Ponovno objavljeno: *Knjiga lirike*, Minerva, Zagreb 1932; *Poezija*, Zora,

Zagreb 1969, sv. 26.

Ulica u jesenje jutro - »Plamen«, br. 8, 15. IV. 1919, str. 38-51. - Ponovno objavljeno: *Simfonije*, Minerva, Zagreb 1933; *Simfonije*, Zora, Zagreb 1959, sv. 16.

Drama:

Michelangelo Buonarroti - »Plamen«, br. 1, 2, 3; 1. I, 15. I, 1. II. 1919. — Ponovno objavljeno: *Legende*, Minerva, Zagreb 1933; *Legende*, Zora, Zagreb 1956, sv. 9. —Premijera u HNK dne 19. svibnja 1925.
U predvečerje - »Plamen«, br. 7, 1. IV. 1919, str. 26-35.

Proza:

Hodorbabomor Veliki - »Plamen«, br. 4, 5-6; 15. II. i 1. III. 1919. — Ponovno objavljeno: *Novele*, BNP Zagreb 1937; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Veliki meštar sviju hulja - »Plamen«, br. 9, 10,11, 12; 1. i 15. V. 1. i 15. VI. 1919. - Ponovno objavljeno: *Knjiga proze*, BNP, Zagreb 1938; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Eseji književnosti, umjetnosti i kulturi:

Hrvatska književna laž - "Plamen", br. 1, 1. I. 1919, str. 32-40. - Ponovno objavljeno: *Tekst u okviru diskusije na Plenumn Saveza književnika* 1954 - "Republika", br. 11-12, 1954, str. 839- 857; *Eseji*. *Knjiga šesta*, Zora, Zagreb 1967, sv. 24.

1920:

Proza:

Tri kavalira gospođice Meknije. Staromodna pripovijest iz vremena kad je umirala Hrvatska Moderna - Matica hrvatska, Zagreb 1920.

1921:

Proza:

Tri domobrana [novela] - »Savremenik«, br. 1, ožujak 1921, str. 9-27. - Ponovno objavljeno: *Hrvatski bog Mars*, Minerva, Zagreb 1933; *Hrvatski bog Mars*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.
Domobran Jambrek [novela] - »Kritika«, br. 5, maj 1921, str. 160-178. -Ponovno objavljeno: *Hrvatski bog Mars*, Minerva, Zagreb 1933;

Hrvatski bog Mars, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.

Baraka Pet Be [novela] - »Nova Evropa«, knj. II, br. 8, 1. lipnja 1921, str. 305-316. - Ponovno objavljeno: *Hrvatski bog Mars*, Minerva, Zagreb 1933; *Hrvatski bog Mars*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.

Smrt Franje Kadavera [novela] - *Hrvatska rapsodija*, izd. »Nove Evrope«, Zagreb 1921. - Ponovno objavljeno: *Hrvatski bog Mars*, Minerva, Zagreb 1933; *Hrvatski bog Mars*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.

Mlada misa Alojza Tičeka [novela] - »Savremenik«, br. 3, srpanj-rujan 1921, str. 153-170. - Ponovno objavljeno: *Novele*, NZH, Zagreb, 1948; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

1922:

Drama:

Adam i Eva - »Kritika«, III, br. 10-12, listopad - studeni - prosinac 1922. - Ponovno objavljeno: *Legende*, Minerva, Zagreb 1933; *legende*, Zora, Zagreb 1956, sv. 9. - Premijera 1925. u Hrvatskom narodnom kazalištu.

Galicija — »Kritika«, god. III, br. 3, 4, 5, 6, ožujak, travanj, srpanj, lipanj 1922. - Ponovna izdanja pod naslovom *U logoru* (*preradena Galicija*): »Danas«, br. 1, 1. I. 1934; *U logoru. Vučjak. Dvije drame*, Minerva, Zagreb 1934; *Tri drame. U logoru. Vučjak. Golgota*, Zora, Zagreb 1955, sv. ** _ Premijera: 1937, Narodno kazalište, Osijek.

Golgota - »Srpski književni glasnik« knj. VII, br. 4, 5, 6, 7, 8; 16. X, 1. XI, 16. XI, 1, XII, 16. XII. 1922. - Ponovno objavljeno: *Golgota*, Biblioteka nezavisnih pisaca, Zagreb 1937; *Tri drame. U logoru. Vučjak. Golgota*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6. — Premijera 3. XI. 1922. u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu.

Proza:

Smrt Florijana Kranjčeca [novela] - »Srpski književni glasnik«, br. 7, 1. IV. 1922, str. 481-491. - Ponovno objavljeno: *Hiljadu i jedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Politička esejistika i publicistika:

Tridesetisedam milijuna Rusa umire od gladi - »Nova Evropa, knj. IV, br. 4-5, 11. II. 1922, str. 133-145.

Agonija vlade i režima - »Borba«, br. 5, 23. III. 1922, str. 2-3.

Glad u Rusiji i radnička pomoćna akcija - »Borba«, br. 6, 20. IV. 1922, str. 3-4.

Borba principa - »Nova Evropa«, knj. VI, br. 11, 1. XII. 1922, str. 325-328. - Ponovno objavljeno: *Deset krvavih godina*, Zora, Zagreb 1957, sv. 14-15.

1923:

Poezija:

Lirika — Devet pjesama: *Nokturno u samotnoj sobi*, *Rezignacija*, *Uskrsna pjesma*, *Ver sacrum*, *Membra disjecta*, *Pjesma smrti*, *Exodus u jesen*, *Snijeg*, *Pjesma na cvjetnom brijegu* - »Savremenik«, br. 2, veljača 1923, str. 81-85. - Ponovno objavljeno: *Knjiga pjesama*, izd. Geca Kon, Beograd 1931; *Knjiga lirike*, Minerva, Zagreb 1932; *Poezija*, Zora, Zagreb 1960, sv. 26.

Drama:

Vučjak - *Sabrana djela Miroslava Krleža*, Nakladna knjižara Vinko Vošicki, Koprivnica 1923, knj. II. - Ponovno objavljeno: *U logoru. Vučjak. Dvije drame*, Minerva, Zagreb 1934; *Tri drame. U logoru. Vučjak. Golgota*, Zora, Zagreb 1955, sv. 7. - Premijera u Hrvatskom narodnom kazalištu dne 30. prosinca 1923.

Proza:

Bitka kod Bistrice Lesne [novela] - »Književna republika«, I, knj. I, br. 2-3, studeni - prosinac 1923, str. 61-77. - Ponovno objavljeno: *Hrvatski bog Mars*, Minerva, Zagreb 1933; *Hrvatski bog Mars*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.

In extremis [novela] - »Književna republika«, I, knj. I, br. 1, listopad 1923, str. 1-19. - Ponovno objavljeno: *Hiljadu i jedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Vražji otok [kratki roman] - »Savremenik«, br. 6-7, 8-9, 11-12, lipanj-srpanj, kolovoz-rujan, studeni-prosinac 1923. - Ponovno objavljeno: *Vražji otok. Novela*, Nakladni zavod »Neva«, Zagreb, 1924; *Novele*, BNP, Zagreb 1937; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

1924:

Poezija:

Lirika [Pjesme u prozi: *Monolog gnijla čovjeka*, *Noć u bolnici*, *Pjesma u proljetnoj noći*, *Djevojka među zvijerima*] - »Književna

republika«, II, knj. br. 2, listopad 1924. -Ponovno objavljeno: *Pjesme u tmini*, BNP, Zagreb 1937; *Poezija*, Zora, Zagreb 1969, sv. 26.

Proza:

U agoniji [novela] - »Književna republika«, II, knj. II, br. 3, studeni 1924, str. 121 - 128. - Ponovno objavljena pod naslovom *Na samrti u Hiljadu i jedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; pod naslovom *Na samrti* objavljena je i u izdanju *Sabranih djela, Novele*, Zora, Zagreb 1955 sv. 8.

Domobrani Gebeš i Benčina razgovaraju o Lenjinu — »Književna republika«, II, knj. I, br. 5-6, svibanj 1924, str. 237-240. - Ponovno objavljeno: *Knjiga studija i putopisa*, BNP, Zagreb 1937; *Hrvatski bog Mars*, NZH, Zagreb 1946; *Hrvatski bog Mars*, Zora, Zagreb 1955, sv. 6.

Smrt Tome Bakrana [novela] - »Književna republika«, II, knj. I, br. 1, siječanj 1924, str. 1 — 21. — Ponovno objavljeno: *Hiljadu ijedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Vjetrovi nad provincijalnim gradom [novela] - »Književna republika«, II, knj. I, br. 4, travanj 1924, str. 129—137. - Ponovno objavljeno: *Hiljadu ijedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Smrt bludnice Marije [novela] - »Književna republika«, II, knj. II, br. 3, studeni 1924, str. 128 — 132. — Ponovno objavljeno: *Hiljadu ijedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

Politička esejistika i publicistika:

Lenjin - »Književna republika«, II, knj. I, br. 2, veljača 1924, str. 78-81. *O dragom bogu, o grofu Kuji Vojnoviću, o t.z.v. slobodi savjesti i o mnogim drugim velikim i malim stvarima*, »Književna republika«, II, knj. I, br. 3, ožujak 1924, str. 118-121.

Savremenici o Lenjinu — »Književna republika«, II, knj. I, br. 5-6, svibanj 1924, str. 222-229.

Deset krvavih godina — »Književna republika«, II, knj. I, br. 8, srpanj 1924, str. 289-305. - Ponovno objavljeno: *Eppur si muove*, BNP, Zagreb 1938; *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*, Zora, Zagreb 1957, sv. 14-15.

Balkanske impresije — »Književna republika«, II, knj. I, br. 9, kolovoz 1924, str. 337-341. — Ponovno objavljeno: *Knjiga studija i putopisa*, BNP, Zagreb 1939.

Grof Lujo Vojnović i historijsko-psihički nemoral našega vremena (Pitanje jedne špionaže) — »Književna republika«, II, I, br. 9, kolovoz 1924, str. 366—372.

Špijunska afera grofa Luja Vojnovića - »Književna republika«, II, knj. II, br. 1, rujan 1924, str. 42-46.

1925:

Poezija:

1. *Lirika* [Pjesme u prozi: Češnja, Nemir, Mrtvi, Samoća posljednja, Pjesma umora, tuge i nesposobnosti] — »Književna republika«, III, knj. II, br. 6, veljača 1925, str. 239-241. - Ponovno objavljeno: *Pjesme u tmini*, BNP, Zagreb 1937; *Poezija*, Zora, Zagreb 1969, sv. 26.

Proza:

1. *Smrt Rikarda Harlekinija* [novela] - »Književna republika«, III, knj. II, br. 7, srpanj 1925, str. 311 — 320. — Ponovno objavljeno: *Hiljadu i jedna smrt*, Minerva, Zagreb 1933; *Novele*, Zora, Zagreb 1955, sv. 8.

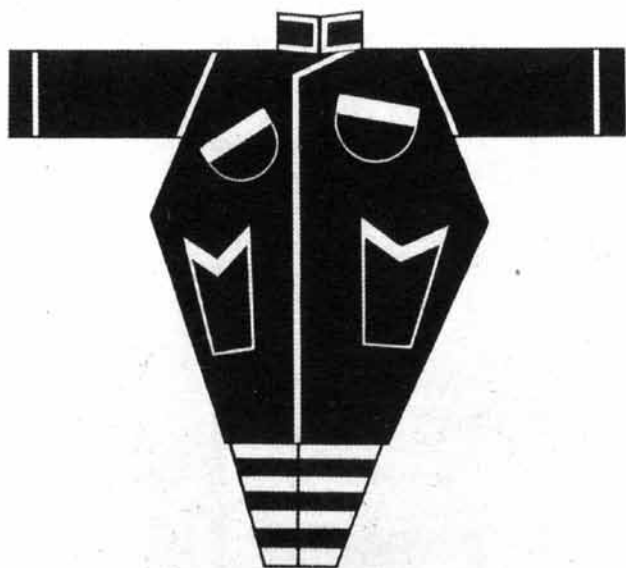
2. *Pismo iz Koprivnice* [putopis] - »Hrvat«, br. 1467, 31. I. 1925, str. 4-5. — Ponovno objavljeno: *Knjiga studija i putopisa*, BNP, Zagreb 1939.

1926:

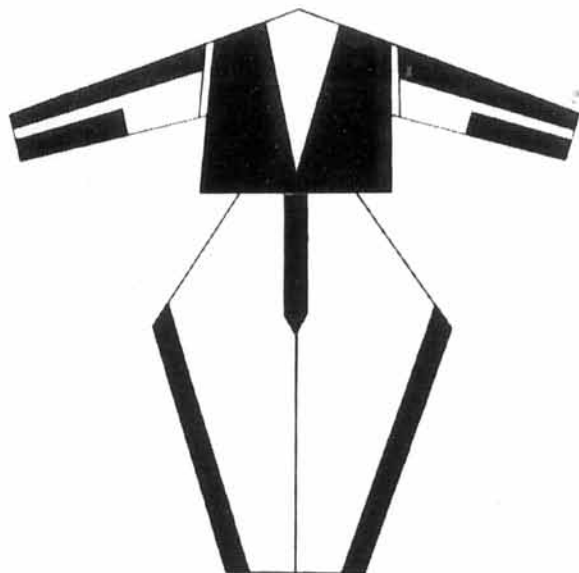
Proza:

1. *U magli* [novela]. *Nekoliko riječi o Ivanu Križovcu, jednome od tužnih lica ove historije ...* »Književna republika«, IV, knj. III, br. 4 od 1. rujna 1926, str. 230 -238; br. 5 od 15. listopada 1926, str. 241 - 274. - Ponovno objavljeno: pod naslovom *Ivan Križovec* u knjizi *Glembajevi*, Minerva, Zagreb 1932; pod istim naslovom: *Glembajevi*, Zora, Zagreb 1954, sv. 5.

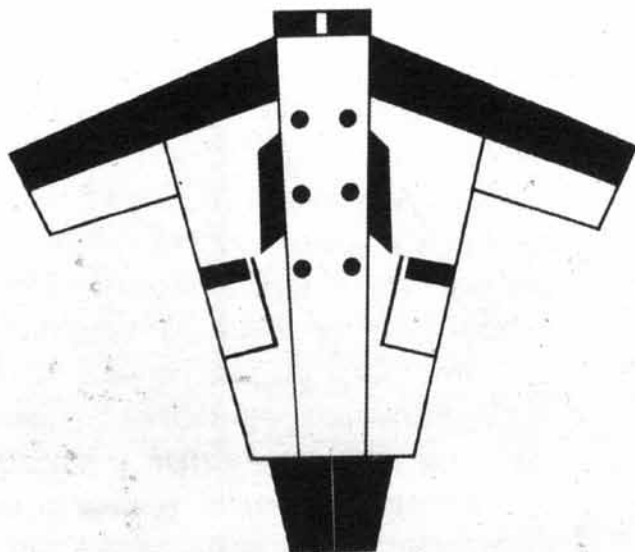
2. *Izlet u Rusiju* — izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb 1926. - Ponovno objavljeno pod naslovom *Izlet u Rusiju 1925*. Nolit, Beograd 1958; Zora, Zagreb 1960, sv. 17.

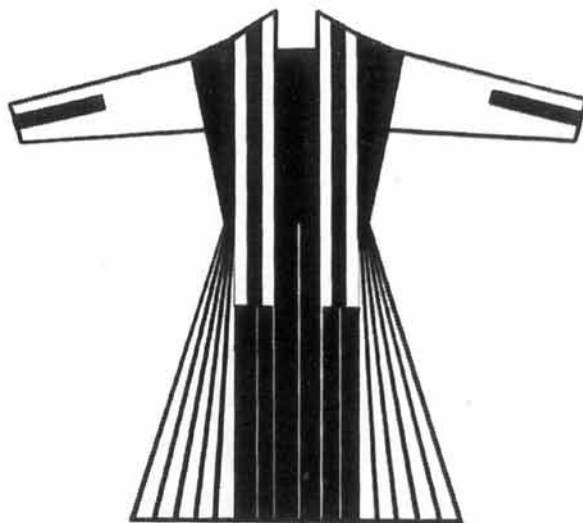
ПОЛУТАТАРИНОВ

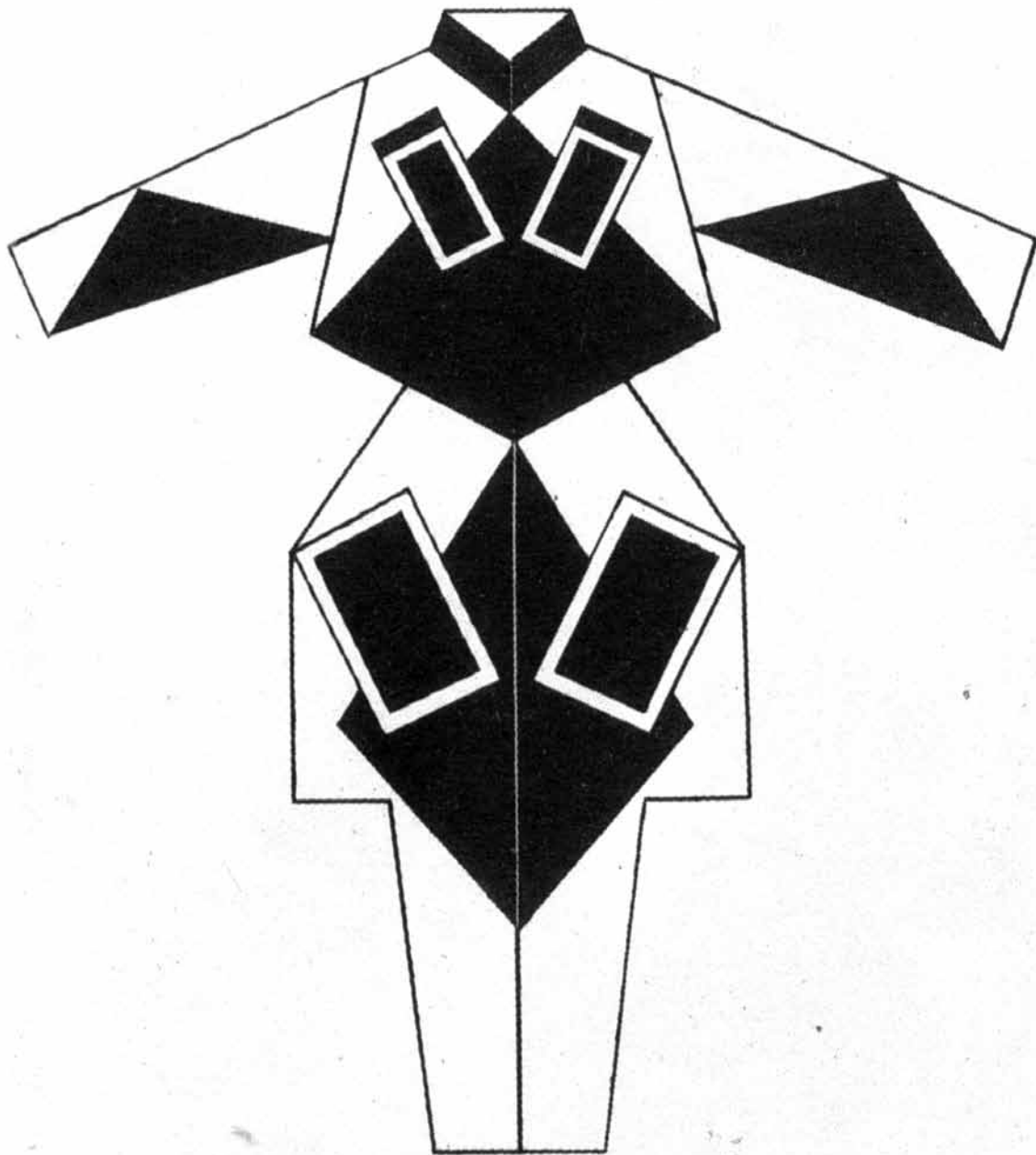
ВАРРАВИН

РАСПЛЮЕВ

МАВРУША

OX

VELIMIR VISKOVIĆ

KULTURNI I POLITIČKI KONTEKST KRLEŽINA PUTOPISA IZLET U RUSIJU

odlomci

Izazov putopisne forme

Sovjetski Savez u to vrijeme izaziva veliko zanimanje intelektualaca, osobito onih lijeve orijentacije. Govoreći o evropskom kontekstu u kojemu nastaje Krležin putopis, Aleksandar Flaker spominje posebno P. Moranda (*Palim Moskvu*, 1925.), G. Duhamela (*Putovanje u Moskvu*, 1926.), E. E. Kische (*Carevi, popovi, boljševici*, 1927.), W. Benjamina (*Moskva*, 1927.).

Međutim, ne sumnjajući u korisnost Flakerove napomene o Krležinu participiranju u evropskim intelektualnim trendovima, držim da je važno ustanoviti i kako je Krleža relacioniran prema putopisima koji tih godina izlaze u hrvatskoj i srpskoj književnosti. Utoliko prije što sam Krleža na više mjesta eksplicitno ističe svoje razlikovanje od aktualne putopisne produkcije. Primjerice:

"Teško je posle naših znamenitih 'putopisaca' Crnjanskoga i Begovića, pak donekle i Vinavera, pisati o skromnim utiscima i to još u tako poznatom i banalnom gradu, kao što je to Beč. Naročito su posljednja talijanska pisma našega Milana Begovića bila tako bogata, upravo ticijanska, da ne znam od prirođene mi stidljivosti, kako da počnem svoja uboga zapažanja? Bez boje, bez palete, bez doživljaja ljubavnih, bez historijske retrospektive od Renesanse do Baroka." (Str. 15)

U citiranom iskazu Krleža se ironično distancira od kulturoloških reminiscencija kojima u to vrijeme vodeći putopisci demonstriraju svoju načitanost, estetski ukus, filozofske i političke nazore. Međutim, čitatelj će brzo uočiti da izjava nije točna, Krleža i te kako i sam paradira u *Izletu u Rusiju* i poznavanjem suvremenih političkih prilika, povijesnih zbivanja, kulturnopovijesnih činjenica, analizira ekonomske procese, vrlo upućeno raspravlja i o aktualnim zbivanjima u slikarstvu, kazalištu, književnosti.

Učestalo ironično spominjanje Crnjanskoga i njegovih putopisa pokazuje da Krleža prije svega osjeća potrebu da se politički distancira od svojega nekadašnjeg prijatelja (koji postupno postaje korifejem srpske nacionalističke desnice) te da demantira one kritičare (Batušić, Vinaver, Stefanović) koji su uspoređivali i povezivali njihova rana književna djela.

Prema iskazu danom Čengiću (6), nakon ironičnih objecka o Crnjanskom objavljenih u putopisnim fragmentima u novinama i periodici, Krleža je potkraj 1925. godine u Beogradu osobno susreo Crnjanskoga, koji ga je gnjevno fizički napao optužujući ga da piše komunističke propagandne tekstove. Time je anticipiran nji-

hov javni polemički ideološki sraz do kojega će doći 1934. godine.

Distanciranje od Vinaverovih putopisa također nije slučajno. Vinaver je Krležu žestoko napao u tiražnom beogradskom listu *Vreme* 31. kolovoza 1924. zbog, po njegovoj ocjeni, srbofobskih napisa. Začudo, sam Krleža mu nije izravno odgovorio. Učinio je to posredno August Cesarec u prosinačkom broju *Književne republike* optužujući Vinavera da je u svojoj memoarsko-putopisnoj knjizi *Ruske povorke* s izrazito desničarskih pozicija prikazao rusku revoluciju demantirajući time svoje ljevičarske predilekcije iz razdoblja neposredno nakon rata.

Krležin *Izlet u Rusiju* zapravo je svojevrсна protuknjiga Vinaverovim *Ruskim povorkama*. U radikalnoj ideološkoj diferencijaciji do koje dolazi sredinom dvadesetih godina nekadašnji književni istomišljenici zauzimaju pozicije u ideološki suprotstavljenim blokovima, što će u kasnijim godinama biti trajni izvor napetosti i polemika. *Izlet u Rusiju* sadrži u sebi na implicitan način supsumiranu tu dimenziju političke polemike unutar generacije pisaca koji su bili neposredno nakon rata poetički bliski, a sredinom dvadesetih se sve više udaljuju i poetički i politički; također se tom knjigom Krleža želi obračunati s tradicijom *belesprijevskog*, umivenog putopisalaštva, zasićena kulturološkim reminiscencijama, kakvo dominira u tradiciji hrvatskog putopisnog žanra.

Do Krležina puta u SSSR dolazi nakon razdoblja vrlo intenzivnog angažiranja u sklopu legalnih i ilegalnih aktivnosti komunističkog pokreta. O sovjetskoj revoluciji i boljševičkoj vlasti dopiru različite ocjene, govori se o revolucionarnom teroru, gladi, raznim oblicima neslobode; Krleža stoga osjeća potrebu da se i sam osvjeđoči o ruskoj stvarnosti. Pritom deklarativno zauzima poziciju neutralna, nepristrana svjedoka:

"Sa nekim naročitim statističkim podacima u ovim mojim razmatranjima ja ne ću da se bavim. Statistike ima po svim izveštajima i godišnjacima. Po svim kolodvorima, oblastima, čekaonicama i izložbama vidi se da statistike rastu kao gljive posle kiše. Ko se zanima za današnje stanje u Rusiji po raznim privrednim i industrijalnim granama, neka pročitaj izveštaj delegacije engleskih sindikata. Više od statistike, mene su na tom putu interesovali ljudi, ljudski odnosi, gibanja, pokreti, rasvete, dimenzije, klima. Ja sam gledao ruske crkve i - dopustite mi da budem sentimentaln - slušao šum vetra u borovini i mislio o kulturnim problemima više, nego o statistikama. Mislim da je potrebno da naročito naglasim, da je svaka reč potpuno nepristrano napisana. Kod nas štampaju se iz dana u dan lažne i

tendenciozne vesti o stanju u Rusiji i ja koji već godinama slobodno i neovisno branim logiku ruske koncepcije od svih mogućih naših piskarala i zainteresovanih slaboumnika, ne osećam potrebe da odstupim od istine. U Rusiji ne teku med i mleko. I tamo ima žalosti i bede kao po čitavome svetu, ali ko radi taj i jede."

(Str. 11)

Naravno, zbog Krležinih političkih uvjerenja njegov pogled na sovjetsku stvarnost neće biti baš posve objektivan, njegovo svjedočenje je obojeno očitom naklonošću prema sovjetskom eksperimentu društvenog preuređenja, te implicitnom pa i eksplicitnom polemičnošću sa svima koji ne dijele njegovo mišljenje.

Međutim, Krleža unatoč svojim ideologijskim ograničenjima neće u *Izletu u Rusiju* zapasti u naivnu apologetiku sovjetskog modela. Nastojeći predočiti unutarnju tektoniku socijalnih odnosa i individualne traume koje su promjene donijele, on je svoje pripovijedanje *dramatizirao* uvodeći alternativne, antagonističke vizure nositelji kojih su razni likovi, pripadnici slojeva koji su stradali u revoluciji i izgubili svoju nekadašnju moć i društveni utjecaj (to osobito dolazi do izražaja u poglavljima *Na dalekom sjeveru* i *Admiralova maska*). Uvođenjem tih *korozivnih* vizura -premda sam osobno sklon ironizaciji neprijatelja boljševizma -Krleža uvodi u idejni sloj svojega putopisa poliloški strukturirano kazivanje, zbog čega je u vrijeme socijalističke vladavine prvo izdanje *Izleta u Rusiju* smatrano heretičnim djelom.

No, unatoč tim dijelovima, *Izlet u Rusiju* nesumnjivo je inspiriran afirmativnim odnosom prema socijalističkim idejama društvenog uređenja pa i lenjinističkoj viziji revolucije. Ali, treba naglasiti činjenicu kako Krleža nije pristao da njegove ideološke predilekcije uguše sposobnost kritičkog opserviranja, otkrivanja alternativnih vizura, sučeljavanja antitetičkih motrišta, što *Izlet u Rusiju* čini iznimno zanimljivim, intelektualno dinamičnim štivom.

Premda je deklaratorno impostirana kao *antieruditska*, Krležinu knjigu karakterizira i izvanredna širina interesa, njome je pokriven iznimno velik krug tema.

Anti-Čehov

...

Iz današnje perspektive Krležin emfatičko-apologetski iskaz doimlje nas se upravo grotesknim: koliki zanos nad tehnološkim napretkom utemeljenim na pomnom proučavanju Lenjinovih teoret-

skih spisa?! Pa velike riječi o masama koje osvajaju ljudska prava?! Kao politički mislilac Krleža se u tom poglavlju iskazuje zagovornikom ideologije koja će u povijesnoj perspektivi dovesti, suprotno njegovim pretkazanjima, do tehnološke i ekonomske regresije te do krajnje redukcije i brutalna kršenja elementarnih ljudskih prava. Ali, unatoč tome, upravo je tu pokazao blistav literarni talent. Možda se on primjenjujući čehovljevsku tehniku u gradnji dijaloga i psihokarakterizaciji likova koji pripadaju poraženoj ruskoj aristokraciji i inteligenciji doista samo želio narugati tim likovima i vrednotama koje reprezentiraju (pa i Cehovu kao reprezentativnom piscu tog staleža), ali - ulazeći u njihov unutarnji svijet - Krleža snažno i uvjerljivo prikazuje dramatične potrese koje proživljavaju. Kad danas čitamo to poglavlje, Krležino patetično portretiranje sovjetskoga Novog Covjeka doživljavamo kao loš ideološko-propagandistički pamflet, a portreti poraženih likova potresni su u svojoj unutarnjoj snazi i tragizmu. U oblikovanju njihovih psihoportreta umjetnik je u Krleži nadvladao ideologa, stoga oni i danas žive impresivnom uvjerljivošću; unatoč pišćevim zabloudama.

U poglavlju *Lenjinizam na moskovskim ulicama* Krleža se pozabavio fenomenom koji obilježuje sovjetsku svakodnevicu: Lenjinovim kultom koji je zahvatio sve oblike života. Krleža ne pokazuje izravno svoj afektivni odnos prema obožavanju Lenjinova lika; možemo tek naslutiti da se iza neutralnog, gotovo depersonaliziranog opisivanja svih manifestacija obožavanja Lenjina skrivaju antitetički osjećaji. S jedne strane i sam je Krleža štovatelj Lenjina: o njemu je cijeli život afirmativno pisao; s druge osjeća otpor prema trivializaciji osjećaja i religioznim oblicima obožavanja:

"Moskva je danas velika kovačnica Lenjinizma i ona je lenjinizovana sa svim mogućim dekorativnim sredstvima. Po kolodvorima stoje Lenjinovi spomenici i putnik od prvoga momenta kad je stupio na moskovsko tlo gleda Lenjinovu pojavu u neizbrojivim varijantama. Stoji Lenjin u pozi govornika i sav se ispeo iz petnih žila i maše rukom po zraku, ili se sa tribine radosno smeje konjanicima u mimohodu; tamo baca zlatne červonce unutar njega zajma za Obnovu Privrede, a tamo vas iz jednog crveno-uokvirenog medaljona gleda njegova plešiva tatarska glava sa dva garava oka i senzualnom donjom usnom. Po svim izlozima, plakatima i zastavama, po kinematografskim platnima i reklamama, po tramvajima i zidovima crkvi i palača, on se javlja kao današnji moskovski simbol i kao propovednik moskovskoga pogleda na svet i moskovske koncepcije što su danas iz Moskve stvorili Treći i Poslednji Rim. Lenjin je danas

uklesan u zidove moskovske i citatima iz Lenjinizma ispisane su danas moskovske kuće, kao mošeje citatima iz Korana. Vi pijete u kakvom restoranu pivo i slučajno vam pogled padne na onaj papirnati kotačić pod kriglom, a tamo je u krugu ispisana lenjinska teza o kolonijalnom problemu." (Str. 96-97)

Krleža će navesti i primjere djelovanja Federativnog ateističkog saveza, koje objavljuje i časopis *Bezbožnik*; nastojanje da se iskorijene tradicijski oblici religiozna ponašanja očiti su na svakom koraku. Međutim, spominjanje djelovanja tog društva u kontekstu opisivanja fanatičnog obožavanja Lenjinova lika i političkog djela nužno poprima obilježje implicitnog ironijskog distanciranja pripovjedačeva od takva manipulativnog mentaliteta koji pokazuje nova sovjetska vlast, iako se Krleža kloni eksplicitnog komentiranja. Također, naznake implicitne ironije nalazimo i u ulomku u kojemu je opisan mauzolej nedavno preminulog komunističkog vođe: mramorni je sarkofag tako "rafinirano nisko smešten" da se svako tko želi vidjeti Lenjinovo balzamirano tijelo nužno mora pokloniti pred njim.

Poglavlje *Kazališna Moskva* nudi izvanredan uvid u repertoar moskovskih kazališta početkom 1925. godine. Započinje paralelom između zbivanja u likovnoj i kazališnoj umjetnosti: izlošci u Tretjakovskoj galeriji, koja objedinjuje slikarsku klasiku i aktualnu avangardističku umjetnost, podsjećaju ga na stanje na moskovskim scenama. Krleža i aktualno sovjetsko kazalište vidi polarizirano na sljedbenike klasike i pristaše novog, revolucionarnog teatra. Zanimljivo je da je, za razliku od poglavlja *Kriza u slikarstvu*, gdje je prilično rezerviran prema avangardističkim slikarskim istraživanjima, u ovom tekstu izrazio afirmativno raspoložen prema pokušajima "sinteze revolucije i dadaizma", kako poetički označuje novi ruski teatar.

Veliku pozornost posvećuje i kazališnoj publici i njezinoj socijalnoj stratifikaciji. Baletnu publiku čine ostaci nekadašnje buržoazije i aristokracije, nekakve "bele žene u krznu i debela gospoda". Osim baleta ta publika posjećuje i svetište klasičnog kazališta Moskovski Hudožestveni Akademski Teatr Stanislavskoga i Nemirovič-Dančenka (M.H.A.T.). Krleža ironizira "akademsku" prošlost tog teatra, njegovu "uglednu uzoritost, o kojoj se pišu debele profesorske studije, i govori tonom uzvišenim, suhoparnim, akademskim". Dramska osnova na kojoj se gradi slava tog teatra djela su Antona Pavloviča Cehova, a istaknuti glumci nose akademske naslove i službeno ih tretiraju kao glavne predstavnike ruske kazališne vještine, koji svoje umijeće demonstriraju na turnejama diljem svijeta.

Krleža pritom ironijski aludira i na zagrebačko gostovanje hudožestvenika u studenome 1922. kad su izveli čak trinaest predstava izazvavši golemu pozornost kulturne javnosti. Kako se u to vrijeme u HNK-u izvodila Krležina *Golgota* hudožestvenici su kolektivno posjetili jednu od repriza predstave, koja ih se pozitivno dojmila. Međutim, Krležu je, očito, nervirala pomama zagrebačke publike za hudožestvenicima, jer je i inače sklon ironizaciji zagrebačkih pomodnosti, ali i stoga što kazališna poetika Stanislavskoga nije podudarna s njegovom mladenačkom vizijom teatra. Osim toga, u ruskom kontekstu još je očitiji hudožestvenički poetički i politički tradicionalizam, čemu se suprotstavlja sovjetska kazališna ljevica, koja svoje vrhunske domete ostvaruje u Mejerholdovim kazališnim eksperimentima.

Mejerholdom je Krleža oduševljen; očito u njemu prepoznaje duhovnog srodnika koji kazalište doživljava na sličan način. Detaljno opisuje njegovu predstavu *D.E. (Dajoš Evropu)*:

"Na sceni plove transatlantski parobrodi, milijardi kuju planove grandioznoga naoružanja, svadjaju se parlamenti, plešu foksotrot ulice i bordeli, vežba se mornarica S.S.S.R., pucaju topovi, lome se rudnici, propada Evropa, kopa se kanal preko oceana i pada Vešington! U onoj suludoj vici gomila, sjaju reflektora, brzoz izmeni scenarija, u rasveti dvorana i ulica, metežu i pokretu ploha i fizijonomija, uspelo je Majerholdu da u jednom zatvorenom prostoru reši problem goleme scene što u tom skeču znači zemaljsku kuglu. Rotaciona pozornica sa pomičnim kulisama, pomoćni natpisi koji tumače i ubrzavaju radnju, propadanje kapitala i pobjeda Rusije, sve je to ukinulo razmak između gledališta i dasaka na pozornici. Nema ograde, nema rampe, nema zavese, nego scena postaje onim istim telom kakvo je i gledalište, telom jedne ratujuće partije u drami, te zato nije ni čudo, da kada na na koncu drugoga čina jedan aeronautski oficir drži govor o potrebi podizanja ruske zračne flote, niko od gledalaca ne zna je li to glumac iz drame ili oficir." (Str. 105-106)

Možemo samo naslutiti da se Krleža vjerojatno, gledajući Mejerholdovu predstavu, prisjećao onih trenutaka kada je za I. svjetskog rata nosio šefu drame HNK Josipu Bachu svoje mladenačke dramske tekstove, koji su redom odbijani s obrazloženjem da su neizvedivi; sad je pred sobom imao redatelja koji je s lakoćom rješavao sve zahtjeve njegove mladenačke dramske poetike.

Detaljno Krleža opisuje još jednu Mejerholdovu predstavu, prema tekstu tada još mlada i nepoznata pisca; riječ je o Erdmanovu *Mandatu*, dramskom tekstu koji je izdržao kušnju vremena te se igra na pozornicama i do danas.

Analizu odnosa između kazališnih poetika Mejerholda i Stanislavskog Krleža efektno poentira ističući Mejerholdov "elan i zamah" nasuprot "akademskoj, kostobolnoj ukočenosti jednog Stanislavskoga".

Uz opreku Stanislavski - Mejerhold, koja čini okosnicu teksta, Krleža panoramski izvještava i o predstavama drugih moskovskih kazališta, sugerirajući čitateljima kako je revolucija donijela procvat teatra potičući sve forme teatarskog istraživanja, a ne gušeći ni tradicijski akademizam. Štoviše, ustvrdit će entuzijastično, zahvaljujući revoluciji i obični mali ljudi dobili su prigodu doći u kazališta; iščekavaju i obrazovne barijere: moskovske kuharice i sobarice napeto gledaju petosadne komplicirane kazališne predstave i posjećuju predavanja o značenju Zole u svjetskoj književnosti. Izvještavajući o živosti i bogatstvu postoktobarskoga ruskog kazališta, unatoč pregrijanu entuzijazmu, Krleža nije lagao, ali razvoj povijesnih prilika demantirao će njegove zamisli i želje da se ostvari sinteza revolucionarne ideje i umjetnosti. Staljinizacija sovjetskoga društva koja će uslijediti ubrzo nakon Krležina odlaska iz Moskve ugušit će upravo istraživački, nonkonformistički ljevičarski tip teatra, koji je zadivio Krležu, a kao oficijelna forma nove sovjetske umjetnosti preživjet će akademizam, naravno snažno impregniran vladajućom ideologijom.

Heretični glas Drugoga

U poglavlju *Admiralova maska* Krleža se ponovo bavi pripadnikom poražene klase: u središtu pozornosti je bivši ruski caristički admiral. Kao što se u portretiranju deklasiranih aristokrata u poglavlju *Na dalekom sjeveru* služio elementima čehovljevske dramske dijaloga, tako i u ovom poglavlju uočavamo utjecaj novelističke tehnike; ima dosta razloga da ustvrdimo kako se tekst zasniva na postupku novelističke fikcionalizacije. Možda je Krleža doista susreo kakva bivšeg admirala, premda, s obzirom na činjenicu da se u Moskvi uglavnom kretao u internacionalnim krugovima komunističkih emigranata, vjerojatno nije bilo velikih mogućnosti za takav susret, a pogotovo za sklapanje takva poznanstva koje podrazumijeva i ispovijedanje o intimi.

Zašto ga toliko opsjedaju sudbine deklasiranih aristokrata, kad za većinu tadašnjih profesionalnih revolucionara s kojima se Krleža druži njihovi životi nisu vrijedni spomena? Valja imati na umu da Krleža prethodnih godina, iako je agilni pripadnik komuni-

stičkog pokreta koji nastupa i na izbornim mitinzima Komunističke partije, nije izgubio kontakt ni s liberalnim građanskim krugovima: uostalom, i suradnik je Ćurčinove *Nove Evrope*. Premda ti krugovi gaje stanovite simpatije prema sovjetskom prevratu (*Nova Evropa* pokreće i akciju prikupljanja pomoći gladnima u Rusiji), suočeni s vijestima o terorističkim postavljanjima i pitanja o stanju sloboda u SSSR-u. To pitanje je iznimno važno i za samog Krležu, koji unatoč naklonosti Lenjinu nikad nije smatrao da slobodu umjetničkog stvaralaštva treba podrediti pragmatičnim političkim ciljevima, a vrlo je osjetljiv i prema pitanjima cenzure i osobnih sloboda (uostalom ti stavovi će ga dovesti u sukob s Komunističkom partijom u tridesetim godinama). Valja reći i da je u svojim razgranatim socijalnim kontaktima imao prilike u Zagrebu i Beogradu upoznati i niz ruskih emigranata, koji mu možda i nisu bili simpatični, ali njihove priče nisu ga mogle ostaviti neosjetljivim. Uza sve to, Krleža kao rasni umjetnik osjeća da su deklasirani likovi, likovi koji su osjetili tragiku sloma, svojom psihičkom složenosti neusporedivo literarno zanimljiviji od psihički monolitnih predstavnika nove "pobjedničke vjere".

I ovo je poglavlje *polifono* impostirano; samo za razliku od *Na dalekom sjeveru*, gdje su se kao nositelji *drugih* glasova i antagonističkih vizura pojavljivali drugi likovi, a pripovjedač je ostajao u pozadini, ovdje pripovjedač preuzima ulogu antagonističkog *drugog* glasa koji se neprekidno suprotstavlja admiralovu.

U uvodu nas pripovjedač izvještava o admiralovoj pret-povijesti, o njegovu sudjelovanju u porazu za rusko-japanskog rata kad se zatekao u tvrđavi Port Arthur koja je neslavno pala Japancima u ruke. Pripovjedač iscrpno opisuje vojne operacije, po čemu naslućujemo da je očito posrijedi beletriziranje iz pozicije sveznajučeg naratora, a ne putopisno, nonfikcionalno prenošenje admiralova iskaza. Pripovjedač uočava i admiralovu karakternu crtu koja Krleži kao osviještenom antimilitaristu nije mogla ne biti simpatična: admiral je skeptik i melankolik, kojega je više zanimalo muziciranje nego njegova vojnička meštija koju je zapravo prezirao.

Takav lik koji, dakle, nije uvodno karakteriziran negativno, kao apriorni ideološki protivnik, pripovijeda Krležu kako mu je 1920. ženu najprije zatvorila, a potom i ustrijelila svemoćna sovjetska policija Ge.Pe.U. Začudna je bila admiralova reakcija kad su mu u zatvoru rekli da više nema kome dolaziti u posjete: on je sjeo i pojeo juhu koju je nosio ženi: "da se ne ohladi".

To je reakcija koja može pokazivati neosjetljivost, ali i njegovu rezignaciju pred svakodnevnim nasiljem pri čemu i ljudski

život gubi svoju vrijednost; taj admiral, kako konstatira pripovjedač, živi osamljen u skromnom stanu iz kojega su rasprodane dragocjenosti, kao "u kabinetu voštanih kipova".

U dijaloškoj sceni koja slijedi pripovjedač pokušava doznati zašto je uhapšena i ubijena admiralova žena; dobiva sarkastičan odgovor: "Iz perverziteti!" Namjeravala je emigrirati i to je bilo dovoljno za tako okrutnu kaznu. To pokazuje kolika je pervertiranost ne samo policije već čitave vlasti. Pripovjedač, koji istupa kao zagovornik boljševičke vlasti, odgovara protuoptužbom da je perverzno i to što je admiral pojeo juhu svoje žene na vijest o njezinoj smrti. Admiral se ne protivi: "Sve je to bilo bolesno!" Konstatirajući opću pervertiranost novoga društvenog sustava, zaključuje da je jedini izlaz emigracija. Na to mu pripovjedač govori o svojim iskustvima s ruskim emigrantima, o bezbrojnim poniženjima koje ti nekadašnji aristokrati i ugledni građani proživljavaju u novim sredinama. I uvjerava starog admirala da život nije negdje drugdje, da sve što se oko njega događa nije provizorij koji će brzo proći:

"A to nije nikakav provizorij, nego život sam kao ta kav, u svom najpravičnijem odvijanju! I po vašem shvatanju događaja i po ovom vašem stanu, po ovom strašnom neredu u kome vi živete, po svemu tome čini se da vi mislite na neke osnovne promene što će bezuslovno nastupiti. A bilo bi potrebno, da se vi negde stvarno odredite spram čitavog tog kompleksa životnog, da se pomirite sa stvarnošću..." (Str. 112)

Međutim, starac ignorira pripovjedačev pokušaj preodgoja, ostaje hladan na njegove primjedbe kako se u Rusiji ne živi loše, kako nema bijede kakve su prepuni evropski velegradovi, svuda se pojavljuju električni i radio kao znaci tehnološkog napretka.

Admiral je, pak, skeptičan prema novim vlastodržcima, uspoređuje ih s vođama Francuske revolucije anticipirajući obračune koji će po toj analogiji među njima uslijediti. Valja nam konstatirati da će se, doista, uskoro nakon tiskanja *Izleta u Rusiju* i odigrati obračuni u boljševičkom rukovodstvu, premda će se sovjetska vlast održati dulje negoli je to admiral predviđao. Unatoč pripovjedačevim protuargumentima, admiral ostaje čvrsto pri stavu da je revolucija devastirala rusko kulturnopovijesno naslijeđe, da se radi o protucivilizacijskom fenomenu.

U drugom dijelu poglavlja prikazan je zajednički izlazak admirala i pripovjedača na moskovske ulice. Pripovjedač zapanjen golemom masom ljudi koji u mimohodu čekaju na posljednji poklon pred odrom upravo preminulog predsjednika Sovjeta Narimanova

pita admirala ne vidi li u brojnosti te mase iskaz naklonosti običnih ljudi sovjetskoj vlasti. Admiral sarkastično odgovara da je i pariška ulica klicala Robespierreu samo dva tjedna prije nego je smaknut. I upozorava ga da pogleda zgradu na Lubjanskoj ploščadi u kojoj je smješten Ge.Pe.U.; da bi razumio suvremenu rusku situaciju, mora shvatiti ulogu te mračne kuće u životima Rusa:

"Ta tri slova izgovaraju se po čitavoj Rusiji vrlo ozbiljno, a značenje toga pojma 'Ge.Pe.U.' tako je zamašno, da se upotrebljava u dramama i filmu, kao tragični efekt u posljednjem činu. Uloga 'Ge. Pe.U.' u savremenoj ruskoj dramatici, odgovara ulozi Usuda u staroj klasičnoj tragediji i kada se javi 'Ge.Pe.U' na sceni, svi su protivnici izgubljeni." (Str. 114)

Admiral nastavlja pričom o strahu koji pritišće Ruse; samo taj strah natjerao ih je da pohrle odati posljednju počast mrtvome sovjetskom moćniku.

Slijedi sekvencija locirana u moskovski tramvaj; pripovjedač i admiral se prepiru jesu li lica u tramvaju očajna (zbog užasnih uvjeta života pod terorom boljševičke vlasti -kao što tvrdi admiral) ili su samo umorna (ti ljudi se vraćaju s posla - što primjećuje pripovjedač). Potom u tramvaju dolazi do svađe: dvije mlade partijske aktivistice lijepe naljepnice s apelom za pomoć međunarodnoj revolucionarnoj organizaciji M.O.P.R. To izaziva gnjev ostalih putnika koji zahtijevaju da se poštuje zabrana lijepljenja natpisa po vozilu; u žučnoj reakciji putnika i konduktera može se prepoznati prikriveni bijes prema bahatu ponašanju pobornica nove ideologije; napadima se pridružuje i admiral. Pripovjedač komentira tu scenu univerzalizacijskim iskazom:

"...slušao sam one jake glasove pro i kontra, i mislio kako postoje dve životne koncepcije, dve ideje, dve grupacije, dva mentaliteta, što su nespojivo razdijeljeni od neznatnog pitanja jedne obične prozirne markice, pa sve do osnovnih filozofskih problema afirmacije i negacije, idealizma i materijalizma, novca i radne snage. U onim glasovima vikale su čete crvenih i belih, interesi gospode i robova, boljara i kmetova, i ja sam gledajući admirala Sergeja Mihajlovića Vrubelja u onaj hip precizno znao, da se on pokorava unutarnjem i jakom glasu svoje sudbine i pustio sam ga neka se bije za svoje tlapnje i neka viče..." (Str. 117-118)

Ne može se reći da se Krleža osobno priklanja kritičkoj vizuri spram novog društva koje se konstituira u SSSR-u, ali za razliku od monološkog diskursa koji dominira u pristupu tadašnjih lijevih intelektualaca, za razliku od uobičajenoga religijskog oboža-

vanja Sovjetskog Saveza i njegovih vođa, Krležin dijaloški, polifoni diskurs omogućuje da se artikulira i kritička vizura i izrazi svijest o unutarnjim napuklinama u tom novom društvu u koje cjelokupna komunistička inteligencija ulaže goleme nade.

Krleža još neće odustati od svojih ideja, od utopističkih ideala i iluzija; kao da se uplašio konzekvencija admiralove hereitične vizure, poglavlje *Admiralova maska* završava aposteriornim komentarom u kojemu čitatelje obavještava da je doznao naknadno još neke činjenice o admiralu Vrubelju: on je u krvi ugušio odeske nemire mornara, nikad nije bio oženjen pa mu sovjetska policija nije mogla ni ubiti ženu, a zapravo se pokazalo da je i sam agent Ge.Pe.U.-a te da je špijunirao i samog pripovjedača. Osjećajući uvjerljivost admiralova glasa i njegova kritičkog pogleda na sovjetsku stvarnost, Krleža je završnim komentarom pokušao osporiti validnost njegova svjedočenja o prilikama u SSSR-u pripisujući mu osobine moralno sumnjive, čak kriminalne osobe. Pritom se Krleži nehotično omaknuo iskaz o špijunanju koji prokazuje SSSR kao zemlju premreženu svemoćnom tajnom policijom, u kojoj je svatko pod nadzorom policijskih konfidenata.

ZORAN JANJIĆ

PUTOVANJE U SRCE UTOPIJE (MOSKOVSKI DANI KRLEŽE I BENJAMINA)

odlomci

Razlozi koji se kriju iza putnikove nonšalantnosti su koliko istorijski toliko i žanrovski; istorijski, jer po Krležinom dubokom uverenju, tamo kuda ga je vodio put, u snegom zavejane ravnice Istoka, tamo ga je čekala zora netom probuđenog čovečanstva; žanrovski, jer je "Izlet u Rusiju" modernistička knjiga u najboljem smislu reči, lišena svih onih starinskih stega i ograničenja roda kojem pripada, sa čijim je okoštanim kanonima i inertnostima Krleža već davno raskrstio: krećući se u rasponu između eseja, traktata i ispovesti, narativ koji teče ispod piščevog pera obeležen je fragmentarnošću i bezdomnošću i do poslednjeg retka natopljen onim neodređenim osećanjem egzistencijalnog nemira, teskobe i nepripadnosti ovom svetu što prati modernog pisca kao senka. Takav pristup ("modernistička narativna strategema", kako bi se to reklo jezikom kritike) nema ništa zajedničko sa tradicionalnom formom starinskih putopisa. Egzotika nije više kao dotle geografski uslovljena, već je reč pre o mentalnim izazovima, iskušenjima duha i uobrazilje, te usled toga ovde i imamo posla sa modernističkim postupkom *par excellence*; putopisno. Ja, obuzeto teskobom, polazi na put koji predstavlja ujedno i figuru mentalnog oslobodjenja. *Izlet u Rusiju* je, u književnom pogledu, daleko ispred svog vremena, reč je o knjizi koja i dan-danas, na jezičkom i formalno-tehničkom planu, može biti uzorom nemalom broju savremenih pisaca. Postavljajući se inverzno prema standardnim produktima žanra, svojom formom ona je još tada, dvadesetih godina prošlog veka, upućivala na neku vrstu nezavršene knjige i otvorenog dela. Putopis se, naime, ne okončava piščevim povratkom u Zagreb, već poslednje stranice za mesto radnje imaju još uvek Moskvu; narušena je osnovna formula žanra, u narativnom okviru nedostaje onaj treći, poslednji član tradicionalne putopisne sheme: polazak na put - raznorazne avanture i peripetije glavnog junaka - povratak kući (shema utvrđena još u epu o Gilgamešu i Odiseji). Ciklus potrage i ispunjenja nije, dakle, do kraja okončan, naratorski subjekt nije još iscrtao pun krug i postigao smirenje radi kojeg je i pošao na putovanje.

...

... Slično kao i kod mnogih drugih pisaca malih kultura, to će usud geografskog prostora i kod Krleže poprimiti ne samo vid svojevrstne opsednutosti istorijom nego i obrnuto: istorijska pitanja kod njega neretko traže razrešenje u geografiji. Kako ovaj putopisac beleži još u Berlinu, pred njim se, u oštroj formi, već na početku putovanja

postavlja dilema vezana za pitanje demarkacije: "Gdje počinje Evropa, a gdje svršava Azija?", i na to, u osnovi, konceptualno pitanje on daje odgovor krajnje modernistički, pun sarkazma. "To precizno odrediti nije stvar posvema jednostavna", veli on, "dok je maksimirski park zagrebačkih kardinala i biskupa bidermajerska Evropa, Čulinec pod Maksimirom još je praslavensko arhaisko stanje ... a iza Čulinca do Banove Jaruge hrču Kina i Indija sve do Bombaja". Očito je da, po njegovom poimanju stvari, nema čvrsto definisanih granica, prostor predstavlja svojevrsni anglomerat kulturoloških polja dejstava i uticaja, mešavinu arhitekture i umetničkih stilova, načina života, odevanja itd; stvarnost je zapravo „stvarnost“, svojevrsan citat pod navodnicima i upravo to kognitivno iscrtavanje mape geografskog prostora kao mentalnog, kakvom on ovde pribegava, spada već uveliko u arsenal modernizma. Tu sve zavisi od posmatrača kao i od same metodologije po kojoj se vrši preraspodela prostora, gde čak i stepen higijenske lestvice javnih nužnika (Krlježa se ruga) može poslužiti kao organizujući princip, ono po čemu se Evropa, kao koncept, razlikuje od Azije.

Ukoliko bismo želeli da odmerimo pravo značenje *Izleta u Rusiju* u formativnim godinama ovog pisca - upravo ta knjiga označava kraj njegovih mladalačkih lutanja i najavu zrele faze u kojoj nastaju drame i proze glembajevskog ciklusa i *Povratak Filipa Latinovića* - dovoljno je pratiti crvenu nit hronologije: te iste godine kad je objavljen *Izlet u Rusiju* (1926), Krlježa publikuje svoj magistralni esej o Prustu (jedan od najboljih i najvažnijih uopšte koje je ikad napisao), a ubrzo nakon toga i prve beletrističke fragmente Glembajevih, u razmaku ne većem od nekoliko meseci. Reč je, slobodno se može reći, o presudnom periodu po Krlježin razvoj i njegovo bavljenje literaturom, o periodu nesvakidašnje zgusnutosti, gde se pod najvišim pritiskom tvoračkih i stvaralačkih sila (u magmi duha i jezika) u piščevoj ličnosti, kao u svojevrsnoj komori reaktora, ukrštaju tematske, estetske i jezičke preferencije vezane za velike teme građanske književnosti XX veka i isijavaju kroz kapitalno važno delo što tek nastaje - tu je Krlježa hvatao zalet da preskoči višedecenijske zaostalosti jedne male književne sredine i njena porazna kašnjenja u odnosu na ispoljavanja *Weltgeista*, kako bi uspostavio dijalog sa takozvanom velikom, svetskom literaturom. Ne treba zaboraviti da se sve to dešava na podlozi jednog uveliko zaostalog, patrijarhalnog, predindustrijskog društva i, samim tim, imajući to u vidu, stvarati na takvoj pozadini ciklus o imaginarnim

baronima i baronesama, doktorima, činovnicima i medikusima imaginarne više srednje klase, dati ceo jedan nepostojeći društveni sloj kao genijalan konstrukt, na književno uverljiv način, sa svim onim građanskim inventarom životnih banalnosti i obiljem detalja, od pokućstva, odeće i ceremonijalnih običaja do finesa u načinu konverzacije, manira, psiholoških mutnih nagona i snova - to je podvig kakav nema pandana u celokupnoj svetskoj literaturi! Podsećanja radi, kad je reč o ondašnjim društvenim prilikama, uzmimo ne neki istorijski događaj nego kosmološku pojavu kao referentnu tačku da bismo odredili pravo stanje stvari: prolazak Halejeve komete 1910. godine; te je godine Zagreb brojao manje od 120. 000 stanovnika, a Split je bio povećala palanka koja je "još vrvila od magaraca i smrdila po izmetu", gde su pazarnim danima "seljaci dolazili po robu na svojim magarcima". Stvarati literaturu u takvim uslovima već je po sebi podvig, utoliko veći kad se imaju u vidu razdaljine i prepreke koje pisci malih jezika moraju na tom putu svladati (uz neuporedivo slabiju startnu poziciju) ako žele da nekako dostignu svoje evropske uzore i konkurente, a kad se ti konkurenti, kao u Krlježinom slučaju, još i prestignu, onda je to ravno čudu!

U tom periodu, sa Krlježom i zahvaljujući njemu, odigrava se neviđeno ubrzanje jezika, sintaksa hrvatskog jezika se prelama na potpuno nov način (po uzoru na velike romanske i germanske jezike) i taj novi samosvojni idiom, zasnovan na korpusu golemog enciklopedijskog znanja rastvorenom u najčistijem destilatu poezije i visoke evropske kulture, za rezultat daje to da Krlježini junaci progovaraju jezikom kakvim se dotle nikad nije govorilo: rečenica je sada barokno bogata, povišene intonacije, ubrzanog i tahikardičnog ritma, dramatski akcentirana, sa daleko većim mogućnostima lingvističke izražajnosti (jer je leksički obogaćena raznim neologizmima ili tudicama korenskog značenja, koji se više ne osećaju kao strani), a jezik, sklon patosu gnevnihi biblijskih proroka i pravednika kad bacaju anatemu, nošen je prevashodno poetskom dinamikom, sa karakterističnom krlježijanskom kadencom po kojoj se svaki pokušaj imitiranja odmah prepoznaje i, kao takav, unapred diskvalifikuje.

Piščev idiom je specifičan način na koji on organizuje jezički materijal u vremenu (i u odnosu prema vremenu), kako bi približio, evocirao ili zaustavio izvesne događaje o kojima je rešio da piše; to jedinstveno struktuiranje jezika je njegovo semantičko disanje. U Krlježinoj

laboratoriji, gde je enciklopedijsko podvrgnuto alhemijskom postupku transmutacije kroz poetsko, kao krajnji rezultat pojavljuje se jezik potpuno nove strukture i kompaktnosti, kadar da se nosi i sa najvećim evropskim temama; no da bi savladao te teme, da bi se uopšte uhvatio u koštac s njima Krleža je prvo morao da izmisli jedan sasvim novi jezik i u tome leži njegova maestrija, u tom suverenom ovladavanju i slobodi nad materijalom ostvarenim, pre svega i iznad svega, kroz jezik. Snagom novoizgrađenog jezika - svog jezika - Krleža je uhvatio korak sa ritmom vremena, sa hodom modernog sveta, odvojivši time u isti mah svoju ličnu sudbinu od prokletstva usko nacionalnog i zavičajnog i trijumfalno zakoračivši u veliku arenu evropske književnosti.

Uzmite i otvorite nasumce bilo koju stranicu iz *Izleta u Rusiju* ; silina jezika kojom je ova knjiga napisana vibrantna je kao eho, kao zvonjava u katedrali, u toj meri da čitalac oseća kao da iskoračuje nekud van, negde iznad gde je vazduh veoma razređen i gde se jezik supralingvističkom snagom, u kaskadama, oburvava u tamnu zonu one prvobitne Reči iz koje je sve i nastalo; oseća se da je pesnik srećno pronašao svoj instrument. Ili možda pre obrnuto: instrument (jezik) našao je svog pesnika.

...

Stoga ne treba da čudi što je Krležin ulazak u Moskvu u znaku Prusta; u sinestaziji boja, mirisa i zvukova krije se najbolji ključ za otvaranje prostora sećanja, ali i mogućnost da se, nepomučena pogleda, uđe u srce utopije. Dok moskovskim bulevarima odjekuju njegovi koraci njega tišti neka neodređena žalost, a razlozi te žalosti leže u mirisima i bojama koji ga tamo dočekuju: "Tako je moj prvi ulazak u Moskvu ispao žalostan.

Kako sam nogom dodirnuo moskovsko tlo, odmah, u prvom trenutku, sa terase vindavskog kolodvora, namirisao sam žalost. Mirisalo je po snijegu, vrane su graktale sa zlatnih lukovica jedne ruske crkve, a nedaleko kao da su se pripalile prnje: zrak je bio zasićen oporim vonjem spaljena sukna". Čitave uvodne stranice ispisane su prustovskim rukopisom na temu intenzivnog doživljaja tuge i potištenosti da bi poslužile kao priprema za ono što će ga tamo, na ulicama obećanog Novog Jerusalima i Trećeg Rima, dočekati i ceo taj uvod zapravo ima za cilj samo jedno, da naglasi kako on ulazi u Moskvu kao pesnik, širom otvorenih očiju, kao prustovski emisar obuzet zvucima, mirisima i bojama, u krajnjoj liniji kao dete.

Na najvišem mestu u prustovskoj hijerarhiji oseta stoje mirisi (u njima leži tajna onog jesenjeg žalobnog štimunga i raspoloženja), potom dolaze zvuci, same boje i osvetljenje, a dodate li k tome i prizor jevrejskog grobara, crne brade, u crnom kaftanu, kako sa belo ofarbanim mrtvačkim sandukom u krilu putuje saonicama zavejanim moskovskim ulicama, onda je poražavajući utisak za nekoga ko je po prvi put doputovao u novi grad potpun, njegova svest se tada "zaogrnta teškim mirisima i tmurnim bojama zatvara kao riblje škrge u blatnoj vodi".

...

„Kontemplacija vremena“, po rečima Simon Vej, „ključ je za ljudski život“, a ta se misao, budući da traži dodatno razjašnjenje, dalje razvija i nastavlja ovako: „Dve stvari ne daju se svesti ni na kakav racionalizam: vreme i lepo... Za tajnu lepog, kao putokaz, kao *lux in tenebris* Krleža odabira umetnost, tu su lepota i prolaznost nekog trenutka osvetljeni pesnički, jednim od nekih raspoloživih načina, npr. prustovskim poniranjem u uspomene, ali nikad racionalno i jednostrano, nikad predvidivo, dakle vodeći uvek računa da tajna koju pominje Simon Vej ne bude narušena. Međutim, u sferi vremena, pozivanjem na principe istorijske nužnosti i sukcesiju istorijskih formacija koje se neumitno smenjuju dospevamo već u oblast teleološkog, racionalnog i predvidivog, i otud i ta podvojenost kod Krleže - jer nije ostao veran onoj drugoj polovini jednačine, koja nalaže i to da tajna vremena mora ostati netaknuta. Duboki jaz koji razdvaja te dve sfere - naime, suprotnost između imanencije i transcendencije, akcije i bivstvovanja - predstavlja ožiljak samog veka, u tome leži i ona glavna antinomija što razdire ne samo ovog konkretnog pisca nego i celu epohu. (Lasićeva poznata figura o "antitetičkoj vrtešci" koja skrozira Krležino stvaralaštvo kao osa smisla tačna je samo na nekom najuopštenijem planu, utoliko koliko bi se dala primeniti i na neke druge pisce iz prve polovine XX veka; veliki profet tog dubinskog rasepa ljudske misli koji kao da je vidovito naslutio tok koji će svet uzeti bio je Dostojevski, čitav vek ranije; ako se na nekoga gorenavedena "antitetička vrteška" može primeniti, onda je to, pre svega, na njega.)

U Lenjinovom mauzoleju, u centru Moskve, gde tiho prolaze kolone hodočasnika nove vere, pred balzamovanim truplom Vođe, kraj čijeg staklenog sargofaga, sa svake strane, stražari po jedan

crvenogardejac, Krležina prustovska kontemplacija i unutarnji monolog prestaju, a na njihovo mesto (dešava se to već nakon što ga je prošao prvi šok pri susretu sa sovjetskom stvarnošću) sada dolazi revolucionarni aktivizam i istorijska volja. Njegovo je čitanje sumračnog, podzemnog prostora mauzoleja, smeštenog na dubini od nekih četiri metra pod zemljom, gotovo religiozno, kao sakralnog mesta gde su u toku pripreme za odigravanje novog čuda ukrsnuća i gde se sve izvrće u svoju bizarnu suprotnost: revolucija postaje nova religija, a Lenjin njen apostol i propovednik (rođen iz legitimnog braka Marksa i Engelsa). Gardisti kraj prepariranog Lenjinovog tela stoje kao neka vrsta mrtve straže pored Hristovog groba "u noći između Velikog petka na Veliku subotu", a sam Lenjin, što leži tu kao mrtvac i voštana lutka "čije se nosnice lašte od daha smrti" prerasta u princip aktiviteta, novog Hrista osloboditelja koji, iako mrtav, "i dalje postojano i tvrdoglavo agitira u interesu svoje partije". Pri tom je taj aktivni mrtvac, agitator i iskupitelj radničke klase u getsemanskoj noći moskovskog granitnog mauzoleja uskrsnuo ne kao duh ili golub, već kao delatni princip što leži u osnovama nove vere - kao parola: "... kao parola da samo jedinstvo proleterijata može spasiti svijet od novih katastrofa". Čitave studije napisane su o tom ambigvitetu ideološkog i umetničkog kod Krleže i na tu temu nema se, zacelo, mnogo šta novog reći ni dodati, mada bi, u praktičnom pogledu, možda najbolji savet pri čitanju ovog pisca glasilo: u potpunosti uvek odbaciti sve ono ideološko kod njega, a bez rezerve prihvatiti ono umetničko. Srećna je okolnost što se te dve sfere isključuju i što ih je lako razdvojiti; uostalom, ideološko kod ovog pisca nikad ne zadire u umetničko, moguć je jedino obrnut slučaj.

...

Žalost bi, dakle, bila pravo ime za stanje u kojem protiču prvi Krležini dani u Moskvi. Njegov je izveštaj umetnički i faktografski potpuno verodostojan, nemilosrdan i tvrd, nema tu ni traga onim plačljivim prenemaganjima "stare usedelice Žida" koji će posetiti SSSR nekih desetak godina posle njega (što će reći, u vreme kad su već bile izvršene najveće čistke, Gulag i Sibir predstavljali najčešće turističke destinacije za stanovništvo nad kojim je sproveden planski teror, deportacije i iznurivanje glađu), a francuski pisac o svojim iskustvima piše ovako: "U neposrednom kontaktu s radnim ljudima, na gradilištima, u fabrikama ili odmaralištima, u parkovima kulture, uživao sam u trenucima duboke radosti. Osećao sam kako

sa tim novim drugovima uspostavljam iznenadno bratstvo, srce mi se radovalo, letelo naviše... Koliko puta su mi tamo suze navrle na oči, zbog prevelikog veselja, suze nežnosti i ljubavi."

...

Kako je bilo najavljeno u Berlinu pri polasku na put, putopisni subjekt je trebalo da ostavi za sobom sve one naslage "azijskog", inertnog i zaostalog iz rubnog dela Evrope odakle je krenuo, kako bi na krajnjem odredištu u Aziji pronašao tu istu dimenziju "evropskog", no sada već višestruko uvećanu i potenciranu utopijskim; iz činjenice da bi putovanje kroz prostor trebalo da bude okončano u nekom potpuno novom modusu vremena jasno proizlazi da ovde imamo posla sa figurom putnika-hodočasnika, koga na kraju putovanja čeka preobražaj. Putopisac ne putuje u neki realni, konkretni grad već se podvrgava svojevrsnom procesu duhovnog očišćenja i uzdizanja. Kao što nekada za sv. Avgustina, tog "najoporijeg i najljudskijeg od svih svetitelja", nije bilo nikakve sumnje da se "jedini pravi grad svetaca nalazi na nebu" iz prostog razloga što su i sveci (slično kao i ljudi) neka vrsta večitih hodočasnika i nedovršenih bića, te i oni "kroz vreme hodočaste ka Večnom carstvu", tako isto za modernog doktrinarnog putnika, poput Krleže, krajnja destinacija leži u plavičastim izmaglicama utopije, u prostoru imemorialnog i neslućenog, u nekoj *budućoj* Moskvi. Zato je i njegovo polje interesovanja od početka usmereno, u prvom redu, na javni prostor grada, na ulice, trgove i pozorišta, na mesta masovnih okupljanja i mitinga (jer se tu održavaju liturgijski obredi), ne i na privatnost doma (u oblasti sakralnog ljudski stanovi su tek mesto za odmor i predah); iz njegove knjige čitalac može sačiniti vrlo detaljan inventar moskovske ulice, no nikako i steći sliku o enterijeru stanova iza fasade. U krupnom planu, pred čitaocem se otvara urbani pejzaž Moskve, kao snimljen širokouganim okom pokretne filmske kamere: zvone crveni tramvaji, promiču ulične svetiljke na gas što bacaju zelenkasto svetlo, tutnje konjske zaprege kaldrmisanim ulicama i u njima, uspravljani i nagnuti nad sedištem, vozači u zelenim tatarskim kaftanima zamahuju bičem, tu su kolporteri, ulični fotografi, trgovci knjigama i prodavci kalendara, slepi harmonikaši koji prose, istovara se burad sa slanom ribom, prodaje meso, zelen, petrolej, stare stvari i knjige, krpi se i popravlja obuća, puše se niklovani samovari i prodaju crveni dečji baloni (sve se to dešava na moskovskim ulicama), a na svakom koraku vidno

polje biva perforirano nametljivim znacima novog doba u vidu parola, girlandi, trasparenata, crvenih barjaka i sveprisutnih reprodukcija Lenjina: Lenjin uklesan u moskovske zidove, Lenjin naslikan na fabričkim zgradama, izliven kao bista ili spomenik, na omotu čokolade, u novinama, čak i na kartonskom podmetaču ispod pivske krige u kafani ili u poslastičarnici, gde su torte ukrašene fondanom od njegovih mudrih citata, pa i u izlogu apoteke, gde se jedna pored druge, mogu videti gipsane biste Lenjina i Eskulapa; u svemu tome putnik-hodočasnik nalazi nesumnjive znake akceleracije epohe, potvrdu snažnog dejstva gravitacije budućnosti. U čitavom *Izletu* samo na jednom mestu ispod pišćevog pera ostaće zabeležen trag o pogledu bačenom u nečiji stan. Dešava se to noću, kraj katedrale Vasilija Blaženog, gde kroz osvetljene prozore nepoznate kuće Krleža s ulice baca pogled unutra i prenosi ono što vidi, a narativ najednom dobija ispovedni, lični ton: "Piju u rupi čaj bradati ljudi i živo mašu rukama. Mlada, plava žena je ustala i izlila lavor vode na ulicu. Tišina. U daljini se čuje voz. Jedno pseto glode pokraj mene u tmini kost."

...

Onom prostornom simultanitету, o kojem je razmišljao Krleža na početku putopisa u konceptima "azijskog" i "evropskog", u velikoj meri odgovara vremenski sinhronicitet, koji iznenada raslojava linearni tok vremena i gura naratorski subjekt ka bezdanu svojevrsne vremenske rupe. Sedeći u moskovskom parku i uživajući u prvim danima proleća, Krleža se priseća zime od prethodne godine kada je, gonjen čežnjom za suncem i toplim prolećnim vetrom, odjednom rešio da otputuje na more, na Kvarner i tamo, dok je ležao i sunčao se na molu, pogledom prateći brodove kako isplovjavaju iz luke, uhvatio je sebe kako, nezadovoljan, sanjari o dalekom arhipelagu Sovjetskog Saveza ("Samo Patagonija, Patagonija može utažiti moju bezmernu tugu", pevao je Blez Sandrar). A eto danas, dok sedi na klupi u moskovskom parku, u njemu se odjednom iz nekog neobjašnjivog razloga javlja čežnja za onim davnim prolećnim danima na Kvarneru i sve se završava u beznađu: "Čovjek se kreće kao lavina boja, mirisa i zvukova, i njegova čežnja samo je jedna od nevinih iluzija o prividnosti da zbivanje ima neki smisao".

SERGEJ ROMANJENKO

UZ VAS SMO, DRUŽE KRLEŽA

deo pogovora prvom izdanju "Izleta u Rusiju"
na ruskom jeziku (Moskva, 2005)
prevod sa ruskog: Mirka Janković

Prvobitna ideja knjige o sovjetskoj Rusiji pretrpela je značajne izmene. Beleškama sa puta sa informacijama i nepristrasnim razmišljanjima autora o stvarnom životu u SSSR prethode istorijsko-politički i istorijsko-umetnički eseji objavljeni još 1925. u zagrebačkoj štampi posle prvih putovanja u pokušajima da se dobije sovjetska viza. Svako od tih kratkih poglavlja u Krležinoj knjizi nesumnjivo je zanimljivo jer govori o životu u evropskim zemljama dvadesetih godina i o autoru – mislećem intelektualcu i darovitom umetniku. Posebno je mnogo zapisa o evropskom slukarstvu.

Sve u svemu, knjiga o putu u Rusiju za M. Krležu postala je, reklo bi se, prekretnica u njegovoj biografiji kao pisca i kao mislioca. Kao i njegovi prethodnici, pripadnici hrvatskog nacionalnog pokreta koji su u razna vremena odlazili na obavezno hodočašće u Moskvu, i on je stigao u veliku slovensku prestonicu koja je početkom 20. veka postala središte svetskog, kako se tada činilo, "pročišćavajućeg kovitlaca".

M. Krleža se upravo sa tog stanovišta razračunava sa svojim tadašnjim oponentima, sa ideologijskim nasleđem hrvatskog nacionalnog pokreta u 19. i na početku 20. veka, sa tradicijom monarhijske državnosti Habrzburga i Karađorđevića, sa čitavom Evropom i njenom prošlošću. Eto ih, slobode i pravičnosti, tu pored! Kao mornar na brodu Kristifora Kolumba on stupa na dugo iščekivanu obalu. Ali, kao što vidimo, ispostavilo se da je stvarna slika života u Sovjetskom Savezu daleko od idealne. Krleža nije bez razloga kasnije izbrisao posvetu Lenjinu iz prvog primerka drame "Kristifor Kolumbo", predate pozorištu 1918. godine.

Posle velikih razočaranja hrvatski pisac se ipak nije pretvorio u pristalicu izolacije ili suprotstavljanja "Istoka" i "Zapada". Na osnovu današnjih znanja i shvatanja, poglavlje "Nekoliko reči o Lenjinu" učiniće nam se pomalo čudnim, kao neki otklon, stilski i intelektualni, od Krležinih temperamentnih zapisa. Čovek bi mogao da ga shvati kao običnu (a uzgred i sasvim nedoslednu) propagandu samo da nije jedne stvari: za antimilitaristu Krležu osnovna je ideja mir u Evropi. Upravo od toga on počinje svoj zapis o lenjinizmu i paradoksalno svom junaku pripisuje neke ničeovske crte (ljubavi iz mladosti ostavljaju trag). Tako je stigao do, odevenog u ničeovsko ruho, obračuna sa ničeizmom i njegovim kultom rata i sile. To je protest čoveka koji je lično bio u rovu, protiv ratnih strahota. To su razmišljanja pisca koji pripada "izgubljenoj generaciji", ali koji još nije izgubio nadu da je miran život u Evropi moguć. On Lenjina ceni, pre svega, kao političara koji je znao kako da

zaustavi rat. To je i protest protiv nedotupavne site ograničenosti, protiv malograđanštine koja je, kao što Krleža pokazuje u drugim delovima svoje knjige, počela da klija i u sovjetskom sistemu.

U napomenama uz zapis o Lenjinu autor primećuje da je koristio naročito dela M. Gorkog. Bio je, po svojoj prilici, pročitao članak "velikog proleterskog pisca" u časopisu "Komunistička internacionala" još 1920. godine i našao se pod uticajem načina na koji je M. Gorki pisao o ličnosti V.I. Lenjina. Namerno ili ne, M. Gorki je revolucionarne potrebe u Rusiji i svetu svodio na volju, energiju, veliku idejnu snagu i "svetost" Lenjina.

Ovakav pristup nije naišao na razumevanje ni Lenjina ni njegovih saboraca. Politburo CK RKP(b) je 31. jula 1920 doneo odluku čiji je nacrt napisao sam "vođa". U njoj stoji: "CK smatra krajnje neprimerenim članke Gorkog objavljene u br. 12 "Kom.Int.", a posebno uvodnik s obzirom da u tim člancima nema ničeg komunističkog, ali mnogo antikomunističkog. Uбудuće "Kom. Int." takve članke neće objavljivati."

Panegirike upućene vodi proleterske revolucije, koji danas zvuče naivno, uveliko nadmašuje nepoštedna istinitost poglavlja "Lenjin na moskovskim ulicama" i "Prispeće u Moskvu". Ta poglavlja teško da su mogla da izazovu oduševljenje kod sovjetskih činovnika u književnosti, koji su od hrvatskog publiciste očekivali hvalospевe o sovjetskom sistemu.

Čak ni u Zagrebu Krležina razmišljanja o problemima nacionalne socijaldemokratije, cinične opaske na račun još živih političkih delatnika i književnika, a naravno i sveprisutna ironija koja je postajala osnovna odlika Krležinog stila, nisu bili po svačijem ukusu.

Baš zato, "Izlet u Rusiju", posle zagrebačkog izdanja 1926., nikada više nije objavljen u prvobitnom obliku. Ni u "vremena carska ni u vremena generalnih sekretara". Pa čak ni u "Titovoj" Jugoslaviji, uprkos tome što je, istorijske li ironije, Josip Broz Tito, na čelu KPJ tridesetih godina, kasnije je postao protivnik sovjetskog sistema. Zahvaljujući naporima "pravovernih" komunista, pa makar i titoista, prvo izdanje "Izleta u Rusiju 1958., posle dvadesetogodišnjeg prekida, bitno je skraćeno i prekomponovano kao, uostalom, i sva kasnija izdanja. Tako su stajale stvari u piščevoj domovini. Za Moskvu je ta knjiga od časa kada se original pojavio na svetlu dana, postala apsolutan tabu.

A ipak, sredinom dvadesetih godina su ne samo poznati evropski intelektualci, već i obični ljudi težili da stignu do Moskve ne bi li i lično osetili stvarnost promena i raskida sa prošlošću koja

ih je toliko razočarala a završila se svetskim ratom. Neki od njih ostavili su nam svoja sećanja. (Naprimera "Potpaljujem Moskvu" P. Morana, "Put u Moskvu" G. Dimela, "Carevi, popovi, boljševeci" E. Kiša, "Moskva" V. Benjamina, kao i, jasno, "Deset dana koji su potresli svet". Dž. Rida, "Povratak iz SSSR". A. Žida, "Rusija u magli" H. Velsa) Neki od njih su prevedeni u Moskvu, ali "Izlet u Rusiju" Mroslava Krleže nije bio među njima.

Velika sovjetska enciklopedija je u svom prvom izdanju (odgovarajući 35. tom izašao je 1937.) ovako je okarakterisala M. Krležu: "Hrvatski revolucionarno-demokratski pisac. Napisao je veliki broj pesama, poema, pripovetki, romana i drama. Najpoznatija dela K. su ciklus realističnih pripovetki o imperijalističkom ratu ("Hrvatski bog Mars", 1922. i dr), drama o ratu ("Galicija", 1920) koja je zabranjena i dramu "Golgota" (1922) u kojoj je reč o borbi radničke klase u vreme posleratne krize. Izdavačka kuća "Minerva" objavila je njegova sabrana dela u 18 tomova".

Kao što vidimo, ni reči o putu u Rusiju, ni o samom putu ni o knjizi tog naslova. I to u vreme kada je sovjetska propaganda slavila gotovo svaku zapetu – koju knjigu! – odštampanu u inostranstvu o SSSR. Takođe nema ni reči o pripadnosti ili bliskosti poznatog hrvatskog pisca sa KPJ koja je već tada bila na Staljinovom "nišanu". O čemu se radi – namernom distanciranju, opreznosti prema "ne baš svom", preterano samostalnom književnom misliocu ili brižnom odnosu prema drugu koji deluje u "strašnim uslovima kraljevske buržoaske diktature"?

Ako se vratimo malo unazad, u rane tridesete, primećujemo da su i tada odnosi pisca i "Sovjeta" bili složeni. Kao što pokazuje već pomenuta enciklopedija "Krležijana", pisac 1931. godine ponovo bezuspešno čeka sovjetsku vizu, ovog puta u Čehoslovačkoj. Neki istraživači smatraju da je hteo da učestvuje u rešavanju sudbine KPJ u Kominterni. Prema drugoj verziji, Krleža se bio dogovorio sa sekretarom CK KPJ J. Čižinskim (M. Gorkić) da napiše knjigu koja će raskrinkati "vojno-fašistički", kako su ga zvali među komunistima, režim kralja Aleksandra, uveden prevratom 1929. godine u državi koja će posle toga biti nazvana Kraljevina Jugoslavija. Bilo kako bilo, svesno odbijanje ili birokratizam sovjetskih vlasti su vrlo verovatno spasli piščev život. Da se pojavio u Moskvi mogao je da doživi sudbinu samog M. Gorkića, svog prijatelja Dž. Cvijića, F. Filipovića, V. Čopića, V. Vujovića i mnogih drugih jugoslovenskih komunista koji su bez traga nestali u vreme "čistki" u SSSR.

...

Mnoga dela M. Krleže ipak su izdata na ruskom pedesetih godina i imala ponovljena izdanja. (Prva kratka priča objavljena je krajem dvadesetih.) Krajem sedamdesetih pozorište “Vahtangov”, a zatim i Držano akademsko malo pozorište uspešno su prikazivali njegove komade “Gospoda Glembajevi” i “Agonija”.

Međutim, o objavljivanju “Izleta u Rusiju” u SSSR nije bilo ni govora. Prvi put je, posle neverovatnih napora, časopis “Inostrannaya literatura” 1970. objavio nekoliko odlomaka iz te knjige u broju posvećenom stogodišnjici Lenjina. I eto paradoksa: upravo je te odlomke Odeljenje za kulturu CK KPSS ocenilo kao najbolji materijal u jubilarnom “lenjinskom” broju. No, nikome nije ni na pamet palo da bi se knjiga mogla u celini objaviti u SSSR. Čak su i poštovaci Krležinog dara smatrali ovo delo preterano “jeretičkim”.

No, moskovski izdavači, a pre svega Goslitizdat, nastavili su da dopunjavaju rusku “krležijanu”. Makar i sa zakašnjenjem, svetlost dana je za života pisca ugledao njegov poslednji komad “Aretej” koji odražava skeptičan pogled na čitavu evropsku civilizaciju. U tom delu se jasno vidi trag neutešnih razmišljanja koje je čitalac ove knjige već sreo u zapisima “Izleta u Rusiju”. Jasno, objavljivanje toma “Odabranih dela” na ruskom 1980. godina obradovalo je ostarelog pisca kao i premijere njegovih drama (Pozorište “Vahtangov” je gostovalo u Zagrebu sa komadom “Gospoda Glembajevi” i Krleža je predstavu tada video).

Tri godine posle Krležine smrti objavljen je prevod “Zastava”, njegovog poslednjeg romana.

Ipak, iz popuno razumljivih razloga, pisac je najviše maštao o ruskom izdanju svoje knjige o putu u Rusiju. Želeo je da sazna kako će ruski čitaoci doživati njegove zapise, posebno one koji govore neposredno o Rusiji. Teško je zaista među putnim beleškama o našoj zemlji naći delo prožeto takvim osećajem za rusku kulturu, takvom težnjom da se razume naša istorija. Zanimljivost socijalističkim idejama nije omela Krležu da uvidi lepotu ruske prošlosti koja je pronalazila put kroz sve sumnjive novotarije novih gospodara Moskve. Pa čak i pogled čoveka sa toplog Jadranskog mora na brodove zarobljene ledom na ruskom Severu predstavlja, složićete se, neuobičajenu sliku. A prikazi moskovskog proleća 1925. – sa strane ona se sigurno učinila radosnijim i poetičnijim Krleži nego Moskovljima zadubljenim u svakodnevne brige. Rusija je očigledno nadahnjivala pisca: u njegovim drugim

delima retko se nailazi na redove napisane sa takvim osećanjem punoće života, poklonjenja prirodi.

Što se tiče neumesnih primedbi da takva knjiga može da “sruši” nečiji pogled na svet, danas one deluju naprosto smešno. Slobodna i nezavisna ličnost širokih pogleda uvek će izazivati podozrenje dogmata, zatucanih i ideologijski iskompleksiranih. I još jedan paradoks: ako su sovjetski činovnici Krležinu knjigu o Rusiji smatrali “antisovjetskom”, već posle 1991. neki su odbili da je objave izgovarajući se da je napisana sa “prokomunističkih” pozicija. Bez obzira na sve prepreke, u godinama perestrojke prevodioci i istoričari književnosti su uložili mnogo truda da pojedina poglavlja “Izleta u Rusiju” Miroslava Krleže osvanu u solidnim časopisima.

Konačno, tačno osamdeset godina posle posete M. Krleže Rusiji, čitaoci u Rusiji će moći da ocene njegov dnevnik-esej upravo u varijanti u kojoj ga je zamislio autor.

Ukratko, ispostavilo se da je u pravu jedan sovjetski književni general koji je piscu kada je po drugi put boravio u Moskvi, a 1964. godine bio kandidovan za Nobelovu nagradu za književnost, kazao: “Uz vas smo, duže Krleža!”

В. ЛЕБЕДЕВ-КУМАЧ

МАРШ ВЕСЕЛЫХ РЕБЯТ

(ИЗ КИНОФИЛЬМА
«ВЕСЕЛЫЕ РЕБЯТА»)

Легко на сердце от песни веселой,
Она скучать не дает никогда.
И любят песню деревни и села,
И любят песню большие города.

Припев:
Нам песня строить и жить помогает.
Она, как друг, и зовет, и ведет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет!

Шагай вперед, комсомольское племя,
Шути и пой, чтоб улыбки цвели!
Мы покоряем пространство и время,
Мы — молодые хозяева земли!

Припев:
Нам песня строить и жить помогает.
Она, как друг, и зовет, и ведет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет!

Мы все добудем, пойдем и откроем
Холодный полюс и свод голубой.
Когда страна быть прикажет героем
У нас героем становится любой.

Припев:
Нам песня строить и жить помогает.
Она, как друг, и зовет, и ведет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет!

Мы можем петь и смеяться, как дети,
Среди упорной борьбы и труда.
Ведь мы такими родились на свете,
Что не сдаемся нигде и никогда.

Припев:
Нам песня строить и жить помогает.
Она, как друг, и зовет, и ведет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет!

И если враг нашу радость живую
Отнять захочет в упорном бою.
Тогда мы песню споем боевую
И встанем грудью за Родину свою.

Припев:
Нам песня строить и жить помогает.
Она, как друг, и зовет, и ведет.
И тот, кто с песней по жизни шагает,
Тот никогда и нигде не пропадет!

SEČEM ORMAN

A. P. Čehov, Višnjik, prevod: Kiril Taranovski

GAJEV:

A znaš, Ljubo, koliko ovom ormanu ima godina? Pre nedelju dana izvučem donju fijoku, pogledam, a na njoj su ispečene cifre. Orman je napravljen tačno pre sto godina. Šta veliš? A? Mogli bismo proslaviti njegov jubilej. Mrtva stvar, pa ipak je to orman za knjige.

PIŠČIK
(iznenađeno)

Sto godina... Ta šta kažete!

GAJEV:

Da... to je dobra stvar... (Opipavši orman) Dragi, mnogo poštovani ormane! Ja pozdravljam tvoj život koji je, evo, već više od sto godina bio upravljen svetlim idealima dobra i pravičnosti; tvoj nemi poziv na plodotvoran rad nije nikad slabio u toku sto godina održavajući (kroz suze) u mnogim naraštajima našeg roda hrabrost i veru u bolju budućnost i negujući u nama ideale dobra i društvene samosvesti.

Pauza.

LOPAHIN:

Da...

LJUBAV
ANDREJEVNA:

Ti si uvek isti, Ljonja.

GAJEV
(malo zbunjen)

Na tuš desno u ćošak! Sečem u sredinu!

JOVAN ĆIRILOV STOLICA

Usred sobe
duže od moga veka
stoji na četiri noge
nepokretna i lenja
od sedam dasaka
izmišljotina mudraca
gomila poniženja
Stoji
dane ne broji

Na njoj sam
koliko se sećam
pre osnovne škole
učio prva slova
čitao prvi put zbunjen
Kanta
i napisao svoju priču
Stolic a
prva varijanta

Stoji
dane ne broji

Jednačina bez nepoznatih
trenutak sumnje
zanesenog neimara
pomirenog iznenada
sa potrebama stoleća
katedrala filistarskih zanosa

ravnodušna prema namernicima
njeno tvrde svrhe
mrska samo bludnicama
i jednoj slučajnoj bogorodici
traje moja stolica
svoje trajanje
slična svim stolicama sveta
i ravna sama sebi

Stoji
dane ne broji
a meni moj život
prolazi
na toj stolici

Jovan Ćirilov,
Uzaludna putovanja - pesme
(Kikinda, 1989)

MIROSLAV BELOVIĆ

BELOVIĆ, Miroslav, redatelj, dramski pisac, pedagog (Sarajevo, 1927 - Beograd, 2005); režiju studirao u Beogradu, Lenjingradu i Stratfordu na Avonu, a diplomirao 1951. na beogradskoj Pozorišnoj akademiji. Član je Jugoslovenskog dramskog pozorišta od 1948. kao suradnik M. Miloševića i B. Stupice. Pedagoškim radom bavi se od 1949; profesor je režije na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Za četiri desetljeća kontinuirana rada na sceni matičnog kazališta, kao i na scenama Jugoslavije i Evrope, režirao oko 120 dramskih predstava. Za redateljski rad Belović je dobio mnogobrojna umjetnička priznanja, među kojima šest Sterijinih nagrada (tri za režiju, dvije za dramatizaciju i jednu za osobite zasluge), dobitnik je i Nagrade dr. Branko Gavella i dr. Napisao je desetak drama, koje su izvođene na scenama u Jugoslaviji i nekoliko knjiga poezije. Eseje o kazalištu piše od 1947. i objavljuje ih u časopisima. Osobitu pažnju posvetio je izvođenju Krležinih djela. Na sceni Jugoslovenskog dramskog pozorišta režirao je *Salomu* i *Maskeralu* (10. X. 1963); u Teatru Vahtangova (Moskva) dramu *Gospoda Glembajevi* (3. I. 1975), koja se održala na repertoaru čitavo desetljeće a bila je uspješno prikazana i na Moskovskoj televiziji; režirao je i monodramu *Pod maskom*, napisanu prema prozi o Glembajevima (MESS, Sarajevo, 27. III. 1978), te svoju dramatizaciju *Sprovod u Te-rezijenburgu* (Narodno pozorište u Sarajevu, 22. XII. 1984), za koju je dobio Sterijinu nagradu. Ista dramatizacija izvedena je u Budimpešti 12. X. 1990 (Madach Színház). O suradnji s Krležom Belović kaže: »Od rada na Salomi i Maskerati naši stvaralački kontakti bili su neposredni i dragocjeni. Krleža je ne samo veliki dramatičar, već potencijalno slojeviti i snažan dramski redatelj. « Po Belovićevu nagovoru K. je za praizvedbu *Salome* napisao proširenu verziju. O Krležinoj dramaturgiji i svojim redateljskim iskustvima u radu s njegovim tekstovima opširnije piše u knjizi *Redateljska dilema* (1986). Kao direktor kazališta podupirao je izvođenje Krležinih djela na sceni Jugoslovenskog dramskog pozorišta, kada je izvedena i glasovita predstava *Na rubu pameti*, u režiji M. Miloševića.

LIT.: *P. Volk*, Pozorišni život u Srbiji, 1944-1986, Beograd 1990; *R. Lazić*, Rasprava o dramskoj režiji, U traganju za estetikom režije, Novi Sad 1991.

(Izvor: Krležijana, tom I, Zagreb, 1993; R. Lazić)

JOVAN

Jovan Ćirilov je rođen 30. avgusta 1931. godine u Kikindi. Srednju školu završio je u rodnom mestu. Filozofiju, na Filozofskom fakultetu u Beogradu, diplomirao je 1955. godine.

Pozorišne kritike počeo je da piše 1952. godine u *Studentu*. Godine 1954. pozvan je, na inicijativu Milana Dedinca i Miroslava Belovića, da prisustvuje probama Jugoslovenskog dramskog pozorišta kako bi se upoznao sa pozorištem u praksi. Jugoslovensko dramsko pozorište angažuje ga u januaru 1955. godine kao mladog dramaturga, koji asistira i na novim predstavama; nemnogo - zatim Ćirilov postaje dramaturg, a kasnije i umetnički direktor istog pozorišta. Godine 1967. prelazi u Atelje 212, gde kao dramaturg ostaje do aprila 1985, kada postaje upravnik Jugoslovenskog dramskog pozorišta. Od 1967. godine je umetnički direktor, osnivač i jedan od selektora Beogradskog internacionalnog teatarskog Festivala (BITEF). 1983. i 1984. godine bio je selektor Svetskog festivala u Nansiju.

Za „Politiku“ Jovan Ćirilov piše od 1953., a redovni je pozorišni kritičar ovog lista od 1979. Od novembra 1987. U kulturnom dodatku „Politike“ redovno vodi rubriku „Pozorištarije“, a u NIN-u od 1986 rubriku „Reč nedelje“.

Izvođene su mu drame *Dom tišine*, *Soba za četvoricu*, *Dečak i violina* i *Bajka o bojama* (sa Miroslavom Belovićem) i dramatizacije *Otkriće* (Dobrice Ćosića, takođe sa M. Belovićem) i *Prokleta avlija* Ive Andrića. Autor je scenarija za filmove Vladana Slijepčevića *Pravo stanje stvari*, *Štićenik* (Srebrna medalja na moskovskom festivalu) i *Kuda posle kiše*, kao i više radio-drama koje su izvođene na domaćim i stranim radio-stanicama.

Objavio je: *Neko vreme u Salzburgu* (roman), *Putovanje po gramatici*, *Uzaludna putovanja* (pesme), *Rečnik novih reči*, *Putovanje po pozorištu*, *Dramski pisci moji savremenici*, *Pozorištarije*, *Rečnik srpsko-hrvatskih varijanata (inačica)*, *Reč nedelje*, *Dnevници*, *Novi rečnik novih reči*, *Svi moji savremenici* (I i II), *Majke poznatih*. Priredio je više antologija savremenih dramskih tekstova.

Narodno pozorište u Zenici i Sarajevska televizija izveli su dramatizaciju romana *Neko vreme u Salzburgu* (dramatizacija Borke Pavićević).

Prevodio je Kristofera Fraja, Žana Ženea, Toma Stoparda, Sema Šeparda, tekst rok-mjuzikla *Kosa*, kao i dramu *Sabinjanke* koju je Rastko Petrović napisao na engleskom jeziku.

Bio je i predsednik Nacionalne komisije pri Unesku (Jugoslavije, a potom Srbije) od 2001. do 2007. godine, a zatim predsednik njenog Komiteta za kulturu. Između ostalih nagrada i priznanja, dobitnik je Sterijine nagrade za pozorišnu kritiku (1982), Oktobarske nagrade grada Beograda za životno delo, francuskog ordena Viteza umetnosti I literature (1992) i Sretenjskog ordena trećeg stepena (2012).

ĆIRILOV

TRANS KRIPTI

**ZAGREB/BEOGRAD,
JUL/OKTOBAR 2011**

Predrag Matvejević:

Ima jedna rečenica Krležina kojom se možemo približiti odgovoru na pitanje njegovog odnosa sa novom vlašću u danima posle '45 i oslobođenja. Godina je 1968, studenti se po Evropi dižu, traže nešto, galame, ja sam bio među njima. Pitamo Krležu: Šta vi mislite o tome? Kaže, oni su sada ono što smo mi nekada bili, a poželio bih da oni ne vide kao što smo mi videli, ostvarenje svojih ideala... Ajme, vidjeli smo ostvarenje svojih ideala...! I komunisti, ali i nacionalisti danas. Krleža je bio svjedok toga, i ono što sam maločas rekao, i taj put u Rusiju je bio deo toga – ja sam pokušavao probiti led pitavši ga da mi kaže koga je on tamo vidio: on je vidio nekoliko ljudi koji mu nisu mogli reći šta se zbiva iza velike scene. Krleža je prošao teške godine na ovom tlu, od 1941 do '45 – ta priča zašto nije otišao u partizane nije samo priča politička, sentimentalna priča...

... Znao je druge stvari naše povjesti, znao je sve te padove, znao je te klike koje su se nametale i ja mislim da kad sve uzmemo zajedno Krleža se racionalno postavio pred politikom i iz toga izvukao najviše moguće... U ovoj poslednjoj fazi bi kazao: "pa enciklopediju smo izvukli. Da sam se pobunio ne bi bili enciklopedije..." Ne bi bilo ni ljubljanskog referata – ljubljanski referat je jedan veliki događaj u celoj evropskoj ljevici – da pisac ljevice osudi na takav način staljinizam i sve te moguće stvari koje su se dogodile na samoj ljevici. Je li to stav, znate, nekog činovnika, bojažljivoga? Ja mislim da je to jedan lucidan stav jednog čovjeka koji vidi bolje i dublje od svoje okoline.

Robert Perišić:

Postoji pomalo taj tabu oko ideje da je čovek bio komunist, i mi na njega ne možemo gledati mimo toga... To je kao da promašiš glavnu stvar kod nekoga.. Jer ako mi to gledamo samo sa ovim okrajcima gde je on dopustio nekim drugima da postoje i deluju, onda zanemarujemo njegovu kompleksnost i zanemarujemo kontekst njegovog djelovanja kao pisca i kontekst njegovog političkog djelovanja.

Stvar je u tome da se iz nekakve tabuizacije, mislim doslovno, više se uopšte ne rekonstruira kontekst u kom se radilo u ideološkom smislu i o kom se radilo u smislu toga šta su ti ljudi htjeli i iz kojih pozicija su oni uopće krenuli i iz kojih pozicija su ta društva krenu-

la... Iz kakvih katastrofalnih pozicija su ta društva krenula. Koliko su “loše” te pozicije mi možemo već danas osjetiti kad obratimo pažnju na to kako se stvari razvijaju i kako su se stvari mogle razvijati tada kad oni nisu imali još iz prethodnog naraštaja da prodaju sve te glavne resurse, kao što danas živimo od toga što je nacionalizirano i što mi sad prodajemo. E sad, kad prestanemo da prodajemo te nacionalizirane resurse, onda ćemo vidjeti kakva će nam biti ekonomska baza, što i nije baš nebitno kad se radi o političkim uvjetima.

Sa druge strane – danas je puno toga simboličko – jednostavno se ne ulazi u tu temu, a radi se da je u to vreme društvo građeno na potpuno drugom političkom i ekonomskom modelu. Mislim da im je to bilo vrlo bitno, nije im u prvom planu bila kultura, jednostavno, ona je bila u trećem planu. Ne može se ne spomenuti i ne rekonstruirati kad se govori o delovanju tih ljudi i njihovo delovanje u kulturi – ali kulturalizacija je danas malo pretjerana, mi sve gledamo danas kroz kulturu, kroz simbole i znakove... Ali neke stvari su malo konkretnije, nisu toliko kulturološke... Tada je lijeva pozicija, i Krležina i nekih drugih, značila želju da se kapitalizam i kapitalisti skinu s vrata. Jednostavno – željeli su jedno drugačije društvo...

Vladimir Stojšavljević Vaki:

On to govori sa pozicija čovjeka koji vjeruje u tu utopiju, dakle to je jedna intelektualna pozicija. Njemu se, na nesreću, dogodila jedna stvar, koja se dogodila i nekim malo starijima među nama ovde, a to je sledeće: njemu se dogodilo da se ta utopija '45 i ostvarila – ne 1917 – za Krležu je ona ostvarena 1945... Ovaj „Izlet u Rusiju“ je još uvek na razini intelektualne radoznalosti – što se to tamo događa, i to je jedno pozicioniranje intelektualca u Europi između dva rata, naravno u odnosu na ta dva rata i u odnosu na neke moguće druge socijalne formacije... Nemojte zaboraviti, Krležina je rečenica, nije moja: “kako je socijalizam bio dobar pod kapitalizmom”. On je svjestan situacije, ali svi ovi tekstovi o kojima razgovaramo i njegov cjelokupan opus ne gubi tu dimenziju. Dakle ako mi želimo polemizirati o Krleži, 'ajmo se mi svaki, ja vam sad neću nuditi odgovore, ali svako za sebe nek se zapita što mu je taj komunizam...

...

I onda je u dvorani nastao muk. To predavanje nije bilo pre 20 godina, nego je bilo pre 3-4 godine i ta deca koja su tada imala po

19-20 godina i koja su neke svoje najbolje godine potrošila u tom ratu i navikli su da je ideja komunizma i komunjara nešto pogrdno, nešto gnusno, da to označava neprijatelja njihove domovine i modernog života u kom će oni postati bogati i kupovati tri para modernijih tenisica dnevno i sve skupe aute – e to je zbunjujuće za tu djecu... Ne vjerujem da je u Beogradu drugačije – video sam to juče u diskoteci. E to je pitanje odgovornosti... Otud počinju i pitanja o Krleži... Mi nismo ova tri dana govorili o tome kako nas je Krleža zadužio. Mislim da nije problem sa Krležom u “Enciklopediji”, problem je u tome kako osobno svako od nas vidi tog Krležu, zašto ga i da li ga smatra svojim prethodnikom ili ne smatra... A to nije srpsko-hrvatsko pitanje... Ili hrvatsko-srpsko – svejedno mi je. Pravo pitanje je: što je ta utopija kroz Krležino delo? A ne kakvom ju je ovaj ili onaj napravio... I mislim da sve ove stvari koje i danas možemo čuti, zahvaljujući i Predragu Matvejeviću, pokazuju kako je sve to bilo kompleksno i kako sve biva mnogo složenije kad se pretvori u stvarnost, a pitanje koje ostaje je: što je ono što nas i dalje tera da stojimo lijevo... Nepopularno, jel'...? Što nas tera da mislimo da je skup ljevičarskih ideja dobar, iako svi naokolo kuckaju da nema više lijevice i svi se sa tim slažu. Ova djeca koja tamo na Vol-stritu viču da neće biti žrtve nečijih profita imaju nekakvu ideju, nisu blesavi... Ali se dešava nešto što je jako zanimljivo, o čemu je Krleža dosta puta pisao, a to je da ih nema tko čuti, da im nema tko replicirati...

(delovi izlaganja i diskusija održanih u Zagrebu u Hrvatskom društvu pisaca 7. jula 2011 na 138-godišnjicu Krležinog rođenja i u Beogradu u Centru za kulturnu dekontaminaciju, 15. i 16. Oktobra 2011, tokom skupa “Plenum Krleža – tranzicija umetnosti”)

Nove politike solidarnosti u kulturi i proizvodnji znanja su dvogodišnji projekat kojim se podstiču i osmišljavaju novi oblici solidarnosti i isprepletanosti kultura na Balkanu. Saradnja i razmena u oblasti istraživanja u kulturi i umetničkoj produkciji između stvaralaca u Prištini, Tuzli, Zagrebu i Beogradu je deo sveobuhvatnog istraživačkog poduhvata (2011-2012), na kome rade Centar za kulturnu dekontaminaciju iz Beograda, Multimedia Centar iz Prištine, Centar "Grad" iz Tuzle i Bacači sjenki iz Zagreba. Postavljajući pitanje solidarnosti i zajedništva na Balkanu, tražimo puteve za prevazilaženje provincijalizma, izolacionizma, jednoumlja i nacionalizma koji dominiraju u državama nastalim nakon raspada Jugoslavije. U kontekstu savremenog života prizivamo danas marginalizovane ideje solidarnosti i zajedništva ponovnim čitanjima, raspravama i izvođenjima dela hrvatskog i jugoslovenskog pisca Miroslava Krleža. Putujući kroz rekontekstualizovane javne prostore Prištine, Zagreba i Beograda, učesnici i publika postaju akteri sećanja i stvaranja budućnosti u proizvodnji znanja i kulture.

Ovaj projekat podržavaju i omogućuju Evropska unija – Projekat "Podrška civilnom društvu"(EU-IPA), Švajcarski kulturni program (SCP) i Evropska kulturna fondacija (ECF).

SARADNICI:

Damir Arsenijević, Dijana Avdić, Boris Bakal, Doruntina Basha, Velid Beganović, Bernard Berisha, Domagoj Blažević, Adisa Bošić, Azra Čaušević, Jovan Ćirilov, Elisabeth Desta, Ferida Duraković, Igor Đorđević, Ivica Đorđević, Emin Eminagić, Elmaze Gashi, Azra Husanović, Edina Husanović, Jasmina Husanović, Ana Isaković, Zoran Janjić, Azra Jašarević, Nebojša Jovanović, Elvis Kušljugić, Tanja Mađarević, Shkelzen Maliqi, Ranko Marić, Predrag Matvejević, Bojan Mucko, Bojan Munjin, Imer Mushkolaj, Blerta Neziraj, Jeton Neziraj, Qerim Ondozi, Lejla Osmić, Dejan Pantić, Borka Pavićević, Katarina Pejović, Robert Perišić, Tanja Petovar, Friedrich C. Püttmann, Vida Radosavljević, Milan Rakita, Adis Sadiković, Besa Shahini, Aleksandra Sekulić, Arta Selimi, Shpetim Selmani, Vladimir Stojasavljević, Branimir Stojanović, Nadira Šabanović, Šejla Šehabović, Dragan Škorić, Mare Šuljak, Tara Tepavac, Vladimir Tupanjac, Slavka Vučetić, Bojana Vuković

ISTORIJA DOGAĐAJA

Priština, 14-17/04/2011 - "Nove politike solidarnosti i Kontejneri slobode"
Tuzla, 10-12/06/2011 - "Ka trgu slobode"
Zagreb, 07/07/2011 - "Čovjek poslije svoje smrti hoda gradom"
Beograd, 14-16/10/2011 - "Plenum Krleža - Tranzicija umetnosti"

czkd.org / qendra.org / centargrad.com / shadowcasters.blogspot.com

Rizik je višegodišnji istraživačko-produkcioni proces kojim se kroz seriju pozorišnih predstava, javnih čitanja i scenskih eksperimenata preispituju različite pozorišne forme i inicira kritika postojećeg modela „proizvodnje pozorišta”. Naša namera je da ukažemo na nedostatak kritičkog mišljenja o prirodi kulturne politike i osvetlimo moguće puteve umetnosti koja sopstveni autoritet ne podređuje raspodeli unutar hijerarhije moći; *Rizik* je, najzad, i pobuna protiv pozorišne (i umetničke) produkcije u kojoj je poređenje sa "ovim" i "ovde" postalo merilo vrednosti.

Počeli smo 2007. godine, kada su na scenama Centra za kulturnu dekontaminaciju, Beogradskog dramskog pozorišta i Magacina u ulici Kraljevića Marka izvedene drame *Evropa*, *Žena-bomba* i *Rio-Bar* Ivane Sajko, u režiji Bojana Đorđeva; Usledio je "triptih" scenskih čitanja: *Srpski Faust* i *drugi citati* Tanje Simić-Berclaz u postavci zagrebačkog kolektiva "Bacači Sjenki"; zatim *Soba na Bosforu*, *Centralni zatvor*, *Leti u goru kao ptica* i *Urlike Majnhof* Biljane Jovanović u dramaturškoj i scenskoj rekonstrukciji Zlatka Pakovića (pod zajedničkim naslovom *Zatvor podunavske regije*) i drama *Kopile* Zorice Jevremović, u rediteljskoj interpretaciji Anje Suše. U trećem ciklusu *Rizika*, 2010. godine, Zlatko Paković je, na osnovama dramskog teksta *Gospođa Olga* Milutina Bojića realizovao produkciju pod naslovom *Gospođa Olga – u potrazi za konačnom verzijom*.

Projekat *Rizik* su, između ostalih, podržali: Fond za otvoreno društvo Srbije, Hartefakt fond, Ministarstvo za kulturu Republike Srbije, Gradski sekretarijat za kulturu grada Beograda, Inicijativa mladih za ljudska prava.

Produkcija „Izlet u Rusiju” pripremana je u koordinaciji sa manifestacijom „Festival 1 pisca - Krleža: san o drugoj obali” Kulturnog centra Beograda.

Spisak ilustracija

- str. 2 Ekipa "Izleta u Rusiju" u Centru za kulturnu dekontaminaciju, 1. maj 2012 (foto: S. Veljović)
- str. 8 Miroslav Krleža u Zagrebu, 1929. godine
- str. 11 Scena iz predstave "Zora" u režiji V.I.Mejerholjda 1925. godine
- str. 14 Osnovni principi biomehanike po Mejerholjdu
- str. 16 M.Krleža u vreme pohađanja kadetske škole u Pečuju (oko 1910. god.)
- str. 21 Scenografija na lenjigradskim trgovima tokom proslave 10-godišnjice Oktobarske revolucije (1927. god.)
- str. 26-27 Varvara Stepanova, nacrti za dizajn kostima za Tarelkinovu smrt, režija V.E.Mejerholjda (1925. god.)
- str. 30 V.E.Mejerholjd, početkom 1920-ih
- str. 37 Fragment dekora na Trgu revlucije u Moskvi na prvomajskoj paradi 1930. godine
- str. 40 Lenjingradske ulice tokom proslave 1. maja 1919. godine
- str. 44 Plakat i kadrovi iz filma "Pastir Kostja" (originalni naslov «Веселые ребята») u režiji G.Aleksandrova iz 1934. godine
- str. 46 Crtež scenografije braće Stenberg za predstavu "Sva božja deca imaju krila" po tekstu J. O'Nila u režiji A.Tairova (1929. god.)
- str. 48 N.Uljanov, portret Mejerholjda u Pjeroovom kostimu (1908. god.)
- str. 55 Spomenik Miroslavu Krleži na Gvozdu u Zagrebu, rad Marije Ujević Galetović (foto: T. Tepavac)

Izvori: arhiv Centra za kulturnu dekontaminaciju,
i privatni arhivi J. Čirilova i V. Tupanjca

NPS/RIZIK (#2/4)

Miroslav Krleža, IZLET U RUSIJU
[Premijera: CZKD, Beograd, 11/05/2012]

IZDAVAČ:

Centar za kulturnu dekontaminaciju
Birčaninova 21, Beograd, Srbija
Tel/fax: (+381 11) 361-0270
info@czkd.org www.czkd.org

DIREKTOR:

Borka Pavićević

UREDNIK IZDANJA:

Vladimir Tupanjac

DIZAJN:

Monika Lang & METAKLINIKA

FOTOGRAFIJE:

Srdan Veljović, Arhiv CZKD//NPS/RIZIK,
privatni arhivi J. Ćirilova i V.Tupanjca

ŠTAMPA:

Standard 2

TIRAŽ:

1000

Beograd, 2012

CZKD

Ana Isaković, Ana Miljanić, Dragomir Olujić, Dejan Pantić, Borka Pavićević, Tanja Petovar, Rajka Rajnvajn, Aleksandra Sekulić, Branimir Stojanović, Dragan Škorić, Tara Tepavac, Jasna Terzić, Noa Treister, Vladimir Tupanjac, Jelena Veljić, Slavica Vučetić

Savet CZKD:

Bibi Anderson / Vladimir Arsenijević / Ivan Čolović / Jovan Ćirilov / Barbara Davis / Adem Demaqi / Milena Dragičević-Šešić / Ljiljana Duffgran / Veran Matić / Gerald Nagler / Arne Ruth / Helmuth Schäfer / Zibija Šarenkapić / Liv Ullman / László Végel / Roberto Ciulli /

Stojan Cerović

HVALA:

Zorka Cerović (portret Barunice, ulje na platnu), Nada Perović (Antikvarica "Nosorog", Beograd), Vladimir Stojasavljević Vaki, Robert Perišić, Velimir Visković, Predrag Matvejević, Nadežda Gaće, Stanka Ćurović, Željko Senečić, Olivera Stošić, Mia David, Betim Nevzati, Milan Kilibarda, Narodno pozorište Beograd, JDP Beograd i svim partnerima, učesnicima i saradnicima u projektima RIZIK i NOVE POLITIKE SOLIDARNOSTI.

Projekat Nove politike solidarnosti u kulturi i proizvodnji znanja podržavaju i omogućuju Evropska unija - projekat „Podrška civilnom društvu“ (EU-IPA), Švajcarski kulturni program (SCP), Evropska kulturna fondacija (ECF).

Produkciju „Izlet u Rusiju“ podržali su Ministarstvo kulture Republike Srbije i Sekretarijat za kulturu grada Beograda.

Sponzori produkcije su Novi Magazin i Mercator d.o.o.

Partneri u projektu Nove politike solidarnosti: Qendra Multimedia (Priština), Centar „Grad“ (Tuzla), u saradnji sa „Bacačima sjenki“ (Zagreb).

NPS Nove
politike
solidarnosti

Centar za kulturnu dekontaminaciju, Birčaninova 21, Beograd, Srbija, (011) 361-0270, 361-0954 info@czkd.org www.czkd.org

